

Formiranje teoloških modernih visokoobrazovnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

Samir Beglerović

Gazi Husrev-begov hanikah, jedna od najstarijih religijskih obrazovnih ustanova u Bosni za vrijeme osmanske vlasti, u kojoj su se izučavale te-savvufske (duhovne) i opće religijske discipline. Na slici portal Gazi Husrev-begovog hanikaha.

Definitivnim odlaskom Osmanlija iz Bosne te austrougarskom aneksijom 1878. godine, bitno su se promijenili narav naslijeđenih školskih ustanova i obrazovne politike uopće. Uglavnom nerado, bosanski muslimani prihvatali su nove forme institucionalne edukacije. Ipak, s jačanjem nacionalnih identiteta rimokatolika i pravoslavaca, odnosno Hrvata i Srba, muslimani u Bosni nastojali su u novonastalim prilikama artikulirati vlastite društveno-političke interese, među kojima i one obrazovne. Jedna od prvih prilika za to bio je austrougarski projekat osnivanja domaće muslimanske visokoobrazovne religijske ustanove. Iako su Osmanlije napustile Bosnu, muslimani su ostali i dalje snažno vezani za Istanbul te su i članovi tek formirane najviše religijske institucije muslimana – Islamske vjerske zajednice, vlastiti identitet formirali kroz pripadnost hilafetu, odnosno općoj zajednici muslimana – *ummetu*. Određenim političkim aktima novi režim

Kuršumli-medresa preteča današnje Gazi Husrev-begove medrese

Poštanska markica sa motivima Šerijatske sudačke škole (danas Fakultet islamskih nauka) izdata povodom 30 godina rada Fakulteta. Dizajnersko rješenje Mufida Garibije.

Šerijatsko sudačka škola svečano je otvorena 19. decembra 1887. godine.

nastojao je muslimane definitivno odvojiti od utjecaja Istanbula pa su kroz različite vidove podrške Bošnjaci motivirani da odlaze na studije u neke druge muslimanske zemlje pored Turske. Međutim, iako su arapsko-muslimanske države u to vrijeme razvijale snažan arapski nacionalizam kao način slabljenja utjecaja Osmanlija, a sličan razvoj događaja austrougarski režim u početku je priželjkivao i za Bosnu, ipak su se svršenici fakulteta koji su egzistirali u arapskom svijetu vraćali u svoju domovinu pod snažnim utjecajem eš'arijske teologije, odnosno specifičnog eš'arijsko-šafijskog razumijevanja načina artikuliranja muslimanskih doktrinarno-političkih interesa. Riječ je o insistiranju na pripadnosti umetu svakog muslimana što je, suprotno očekivanjima novog režima u Bosni, sprečavalo nacionalno artikuliranje Bošnjaka. Štaviše, jačano je nepovjerenje i otpor prema austrougarskom, nemuslimanskom režimu.¹ Suočena s ovim problemom, austrougarska vlast odlučila je podržati nastojanje muslimana za reformiranjem obrazovnog sistema te je odobrila otvaranje visokoobrazovne religijske ustanove.

Na dan 15. marta 1882. godine pravno je verificiran Statut za ustrojenje šerijatske sudske škole u Sarajevu pod nazivom Škola za šerijatske sice. Profilirana je prilično loše a izgledi za valjano teološko-pravno obrazovanje bili su izuzetno slabi. No, uslijed ranije spomenute razvijene svijesti muslimana za nužnošću realiziranja vlastitih interesa kroz austrougarske projekte, najzreliji muslimanski religijski učenjaci – *alimi* suprotstavili su se i kritizirali izbor nastavnog kadra koji je Medžlis-i mearif predložio Zemaljskoj vladu. Pored toga i sam predloženi program bio je krajnje pojednostavljen.² Okupacioni režim popustio je uslijed snažnih kritika te su muslimanski intelektualci kreirali novi, znatno ozbiljniji nastavni plan i program rada škole i pooštirili kriterije za stjecanje nastavničkog zvanja. S tim promjenama je 14. maja 1887. godine odobren Statut o ustrojstvu nove visoke škole za šerijatske sudije.³ Ova ustanova nazvana je Šerijatska sudačka škola, a svečano otvorene bilo je 19. decembra 1887.

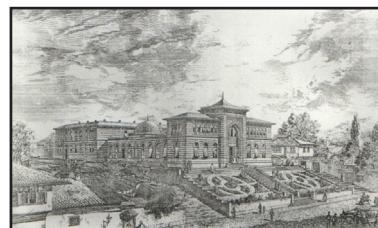
Pravno ustrojstvo Šerijatske sudačke škole podrazumijevalo je funkciju “ne-posrednog nadglednika” koju je, zapravo, obavljao reisu-l-ulema. Od početka rada ove obrazovne ustanove pa do završetka, tu zadaču obavljala su četverica reisu-l-ulema.⁴ Nastavu je izvodio veliki broj profesora i saradnika, kao i pratećeg osoblja,⁵ a nastava je izvođena prema precizno utvrđenom planu i programu.⁶

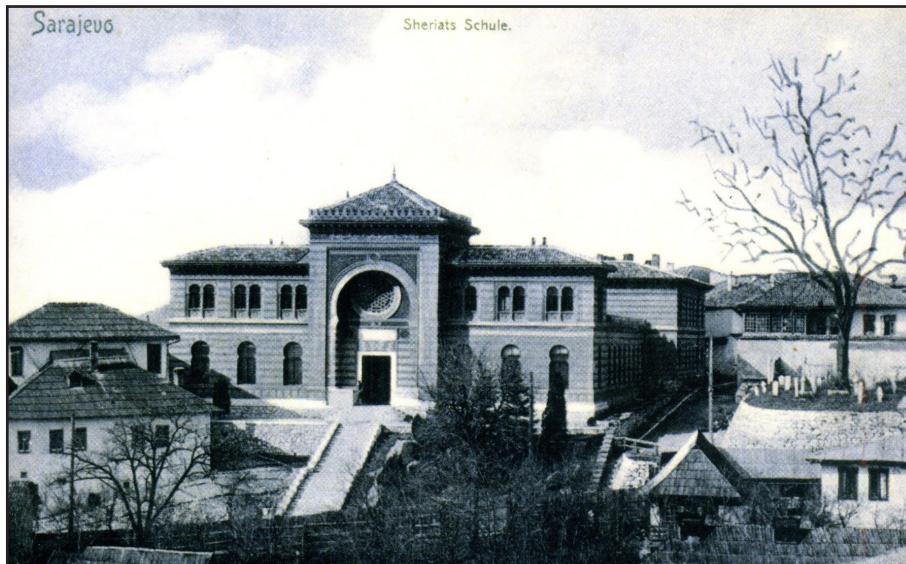
Generacija Šerijatske sudačke škole u Sarajevu iz 1924. godine. (Fotoarhiv GHB)

U toku svog rada profesori Šerijatske sudačke škole izveli su četrdeset i dvije generacije s ukupno tri stotine i sedamdeset studenata.⁷ Uvjet upisa bio je završena gimnazija ili ruždija, pripadnost religiji islamu i starosna dob između 20 i 30 godina.⁸ I pored značajnog broja svršenika, osnovna karakteristika djelovanja Šerijatske sudačke škole odražavala se u angažiranom i odgovornom djelovanju njenih profesora u javnom životu. Vrijedi se podsjetiti da njeno djelovanje koincidira sa bosansko-muslimanskim pokretom za vakufsko mearifsku autonomiju, tzv. Džabićevim pokretom, a jednu od ključnih uloga imali su upravo nastavnici Šerijatske sudačke škole, naročito profesor, kasnije i direktor zavoda, hafiz Sulejman Šarac. Nakon uspješnog okončanja ove borbe, muslimanski visoki obrazovni zavodi u Bosni doživljavani su i kao svojevrsni korektor dominantne bošnjačke politike zbog čega su sve naredne okupacione vlasti posvećivale značajnu pažnju njihovom djelovanju. Budući da su i bosanski alimi bili toga svjesni, odlučili su poziciju ove obrazovne ustanove dodatno ojačati. Stoga je još za vrijeme djelovanja Šerijatske sudačke škole pokrenuta inicijativa ili za njeno podizanje na viši akademski stepen ili, pak, za formiranjem nove ustanove koja bi je naslijedila.⁹

Ovom planu suprotstavio se režim Kraljevine Jugoslavije nastale nakon raspada Austro-Ugarske imperije, predlažući bosanskim intelektualcima da takav zavod otvore u Beogradu. Međutim, bosanska grupa bila je protiv toga procjenjujući da bi otvaranje fakulteta u Beogradu značilo ne samo omogućavanje snažnijeg interveniranja režima u njen rad već bi i studenti u dobroj mjeri bili distancirani od svakodnevnog života Bosne.¹⁰ Pokazavši veliku odlučnost, muslimanski intelektualci uspjeli su osigurati sve neophodne saglasnosti te su na kraju, mada nerado, vlasti Kraljevine Jugoslavije potpisale saglasnost 1935. godine, ali samu Uredbu o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi verificirali su tek dvije godine

U toku svog rada od 1887. do 1935. godine profesori Šerijatske sudačke škole izveli su 42 generacije s ukupno 370 studenata.

Ablemi škole iz vremena: Austro-Ugarske (gore) i Kraljevine Jugoslavije (dolje).

Zgrada Šerijske sudačke škole (die Sheriats Schule) danas Fakultet islamskih nauka; desno od nje parcela s mezarima, pored koje se nalazi zgrada mekteba.

kasnije.¹¹ Od samoga početka bilo je jasno da je cilj osnivanje visokoobrazovnog zavoda, ali i pored usvajanja razrađenog kurikuluma, pravila studiranja te kriterija za izbor na profesorske pozicije, Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije ovu ustanovu je registriralo kao višu školu (odatle i odrednica "viša" umjesto "visoka" u nazivu VIŠT-a).¹² Osim ove vrste potcjennjivanja, izbjegavanje registriranja VIŠT-a kao visokoobrazovnog zavoda, imalo je i dodatnu poteškoću.

Naime, plan i program podrazumijevao je i mogućnost polaganja tzv. "strogog usmenog ispita". Ukoliko bi kandidat položio strogi usmeni ispit, pristupio bi izradi i odbrani doktorske disertacije, čime bi stekao zvanje doktora nauka iz oblasti u kojoj je radio svoju disertaciju.¹³ Nemamo konkretnih podataka da je neko stvarno i odbranio doktorsku disertaciju, ali je izvjesna mogućnost za to budući da je u medijima objavljen članak u kojem se, između ostalog, problematizira i nepriznavanje doktorskih disertacija stečenih na VIŠT-u. I u tom članku, kao i u Statutu VIŠT-a, navedeno je da se akademski gradus doktora nauka može steći iz dvije oblasti: šerijskog prava i teologije. Štaviše, navodi se da doktorsku disertaciju na VIŠT-u mogu prijaviti i svršenici drugih srodnih fakulteta, uz uvjet da su njihove diplome prethodno verificirane u nadležnom ministarstvu.¹⁴

Prestankom postojanja Kraljevine Jugoslavije muslimani su, razočarani te prilično materijalno i politički oštećeni odnosom ranijeg režima prema njima, očekivali bolju budućnost nakon pripajanja Bosne nacističkoj marionetskoj Nezavisnoj državi Hrvatskoj. Obećanja političara iz Hrvatske upravo su podrazumijevala davanje posebnog statusa muslimanima, zbog čega je većina muslimana u početku i podržavala NDH. No, već nakon prvih zločina počinjenih nad nehrvatskim stanovništvom, preko svojih institucija ali i samostalno, Bošnjaci su otvoreno kritizirali politiku nove države kao i pogrom velikog broja nevinih, naročito među Jevrejima, Srbima i Romima, o čemu svjedoče objavljene Rezolucije.¹⁵ S druge strane, što se tiče odnosa nadležnog ministarstva prema VIŠT-u, izražena je spremnost prvo za nastavkom rada na usvajanju Pravilnika o polaganju strogog usmenog ispita, ali i za preregistraciju VIŠT-a u visokoobrazovnu ustanovu. Studij na VIŠT-u trajao je četiri godine, realiziran je kroz osam semestara a naglasak je bio na izučavanju šerijskog i općeg prava, ali i filozofije prava. Nastavni plan i program povremeno je mijenjan, ali te preinake nisu bile velike.¹⁶ Nakon uspješnog polaganja svih predmeta, kandidat je imao obavezu pripremanja diplomskog ispita.¹⁷ Višu islamsku šerijsko-teološku školu upisalo je deset gene-

racija, s tim da je upis desete generacije bio u mjesecu oktobru 1944. godine, a uslijed ratnih dejstava i privremenog oduzimanja zgrade radi potrebe njemačkih nacističkih okupacionih snaga nije održan nijedan sat nastave. Ukupno je diplomiralo trideset i osam studenata.¹⁸ Sa slabljenjem Nezavisne države Hrvatske i obrazovna politika koju je vodila stavljena je u drugi plan. Iz tog razloga, koliko nam je poznato, pregovori o preregistraciji VIŠT-a su obustavljeni, a nakon uspostavljanja nove države Federativne narodne republike Jugoslavije Viša islamska Šerijatsko-teološka škola službeno je zatvorena. Time je projekat uspostavljanja i razvoja visokog teološkog obrazovanja bosanskih muslimana, napose Bošnjaka, nakon nešto više od pola stoljeća, zaustavljen.

1. Nastavak projekta razvoja muslimanskih religijskih visokoobrazovnih ustanova: Pokretanje Islamskog teološkog fakulteta

Ukoliko bi se ponudila jedinstvena definicija naravi politike visokog obrazovanja Islamske (vjerske) zajednice, takvo određenje karakterizirao bi pojam diskontinuiteta. No, za razliku od uobičajenog obrazloženja uzroka diskontinuiteta, na temelju dosad izloženog materijala te činjenica koje ćemo u ovom dijelu rada navesti, nužno je istaći da su ti konstantni prekidi u iznošenju ocjena prioriteta i načina realiziranja obrazovnih zadataka posljedica ne samo izvanskih već čak primarno unutarnjih faktora. Naglasili smo da su obje muslimanske moderne visokoobrazovne teološke ustanove doživljavane kao vrsta opozicionog djelovanja prema službenim stavovima nekih religijskih službenih instanci koje su ih donosile pod pritiskom ili uz nekritičku saradnju s predstavnicima konkretne vlasti. Iz tog razloga najodgovorniji ljudi u Islamskoj zajednici doživljavali su ove teološke fakultete kao sjajan "korektor" svojih aktivnosti i javnost kao svojevrsnu "savjest" Zajednice. Štaviše, kao u slučaju političkog angažmana nastavnika Šerijatske sudačke škole te VIŠT-a, s procjenom daljnog razvoja političke situacije, početna polazišta su promijenjena te je tako moguće govoriti o dva dominantna pravca unutar kojih se nastojalo realizirati nove projekcije. Jedan od njih je izravno vezanje za narodnooslobodilački pokret i otvorenu borbu protiv nacizma (poput angažmana akademika Ćemerlića i ostalih), a drugi, dominantniji, težnju za uspostavljanje autonomije države Bosne (krug intelektualaca kojem je pripadao Handžić). Nakon završetka Drugog svjetskog rata i perioda oslobođenja, zahvaljujući nastojanjima kruga religijskih intelektualaca kojima je pripadao akademik Hamdija Ćemerlić, iako je VIŠT bio zatvoren, bila je otvorena mogućnost njegovog kasnijeg ponovnog uspostavljanja, makar i pod drugim imenom. S druge strane, pristalice borbe za autonomiju Bosne dobit će unutar tog kruga dovoljno prostora za djelovanje i realiziranje vlastitih planova. Međutim, ovo tek uvjetno oslovljeno "sinhronizirano" djelovanje, konstantno je osporavano s jedne strane aktivnostima jednoga dijela moćnog birokratskog lobija unutar Zajednice koji je bio u izravnoj službi novoga režima, i s druge strane djelovanjem dijela muslimanskih vjernika koji su naprosto svaki projekat realiziran u kontekstu funkcioniranja novonastale države Jugoslavije apriori osporavali. U vremenu o kojem govorimo ni prva ni druga grupa vjernika nisu u zvaničnim dokumentima decidno oslovljene, no o njima se u izvještajima rada Vrhovnog islamskog starjinstva te Komisije za odnose s vjerskim zajednicama govor u formi vjernika koji na rad Islamske zajednice "vrše pritisak", "osporavaju" i sl.¹⁹

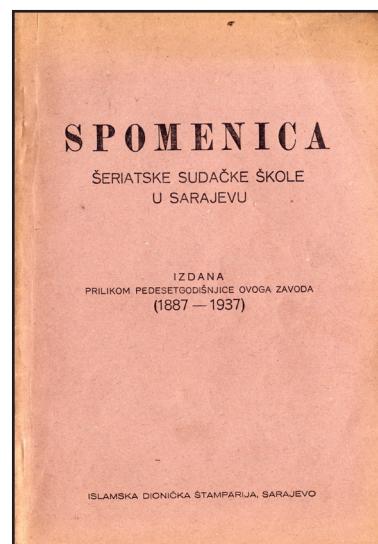
Nakon početnih hapšenja, oduzimanja velikog broja vakufske imovine, što je bio slučaj i s ostalim religijskim zajednicama, odnosno crkvama, unutrašnja politička situacija u tadašnjoj Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji polako se smirivala, mada je, praktički sve do kraja njenog djelovanja, zadržan određeni

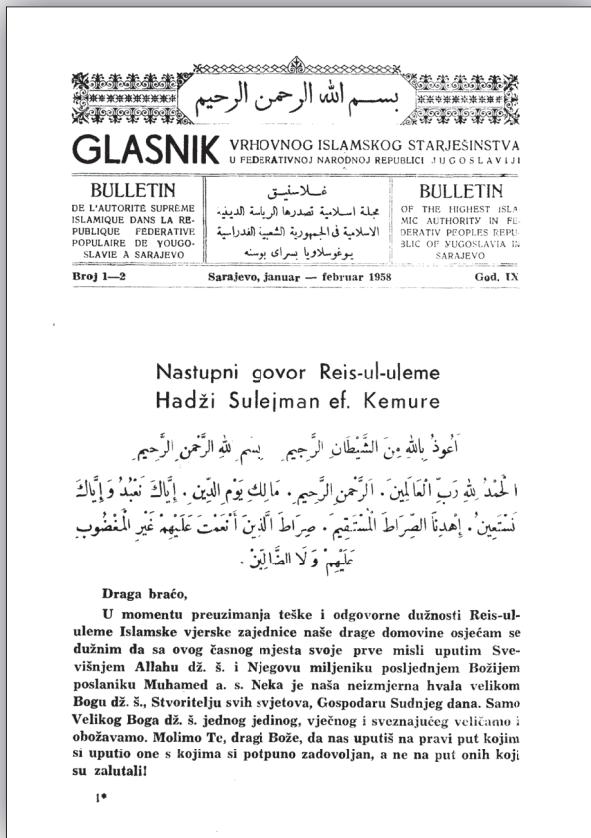
Indeks (iskaznica) hafiza Mahmuda Traljića koji je izdala Viša islamsko Šerijatsko-teološka škola. (Hafiz Traljić je kasnije predavao na Islamskom teološkom fakultetu, odnosno Fakultetu islamskih nauka.)

Faksimil korica Izvještaja o radu Šerijatske sudačke škole za 1918/1919. godinu.

Faksimil korica Spomenice Šerijatske sudačke škole objavljena povodom pedesetogodišnjice rada, 1937. godine.

i vaspitavati u islamskom duhu ili ne. Mi smo se pobrinuli, da na našem jeziku napišemo potreblno gradivo o vjeronauci, a na roditeljskim je, da te udžbenike nabave i gradivo zajedno sa svojom djeecom preraduju, pored onoga što djeca čuju u džamiji od Vjesnog službenika.

Muslim da će biti nužno poraditi na stvaranju uslova za otvaranje teološkog fakulteta kod nas, jer se za njim osjeća velika potreba. Mi, hvala Bogu, imamo Gazi Husrevbegovog medresu u Sarajevu koja bi davalu studente za ovaj fakultet. Bilo bi potrebno odmah raditi na stvaranju profesorskog kadra za nač teološki fakultet, a on bi se mogao dobiti iz redova apsolventa Gazi Husrevbegove medrese, koji bi svoja teološka naukovljana nastavili na najvišem islam skom sveučilištu u El-Azheru u Kairu ili na nekim drugim islam skim teološkim fakultetima u islamskim zemljama.

Moja će dužnost biti da nastojim podržavati, proširivati i promovirati teološku raznovrsnost u islamskim zemljama. Prema tome, moja će dužnost biti da nastojim podržavati, proširivati i promovirati prijateljske odnose sa prestatvincima drugih vjerskih zajednica u našoj zemlji, tako i sa prestatvincima vjerskih zajednica u islamskim, a onda i u drugim prijateljskim nam zemljama. Smatram da će naši kontakti, naročito lični, biti održani kroz obrazovanje i razvoj, a takođe i kroz obrazovanje i razvoj oborštine koristi, jer femo tako izmijeniti svoja mišljenja, koristiti se stečenim iskustvima i tom slično.

Osim toga, pred nama stoji mnoštvo što većih što manjih problema, koje neće našem ovom mjestu iznositi, a koje ćemo mi — ako Bog da — stepeno rješavati i rješiti.

Dozvolite mi — draga braćo — da ovaj svoj nastupni govor završim ajeti kerim:

وَإِنَّمَا تُرْتَبُوا إِنَّمَا تُرْتَبُوا إِنَّمَا تُرْتَبُوا إِنَّمَا تُرْتَبُوا

što znači: Prihvatać ćete se za Božije ukrome t. j. radite ono što vam je Allah dž. dž. naredio, klonite se onoga što vam je zabranio, budite složni i potpomažite se u svim korisnim, hairli akcijama i poslovima, a ne razilazite se jer u razilaženju vaš neuspjeh.

jer je razumijevanje je vještina budžeta.
Drago braćo,
Prihvativam se posla i ozbiljnog rada, jer sam u poštenom
predanom radu leži naš spas, sreća i blagostanje. Radimo za dobro
naše uže vjerske i šire nacionalne zajednice, pa će nam i dragi Allah
dž. Ž. pomoci.
U uvjerenju da u ovom svečanom trenutku pogadam misli
želje svih pripadnika Islamske vjerske zajednice u našoj zemlji upu-
ćujem tople molitve Bogu dž. Š. za dobro Islamske vjerske zajednice
za sreću naše drage domovine i za dug i sretan život najzaslužnijeg
člana naše zemlje Maršala Jugoslavije i Prezrednika Republike Josip
Broza Tita!

Nastupni govor reisu-l-uleme Sulejman-ef. Kemure prilikom dodjele Menšure u kome se jasno osvrnuo na nužnost otvaranja Islamskog teološkog fakulteta. Govor je objavljen u Glasniku Vrhovnog islamskog starještinstva u FNRJ, u broju 1-2 (januar-februar 1958. godine).

Reisu-l-ulema Sulejman-ef. Kemura imao je jednu od ključnih uloga u po-kretanju procedure osnivanja teološ-kog fakulteta.

stopen totalitarnog političkog uređenja. Promjena tog stanja, zapravo odustajanje od komunističke utopističke ideje dokidanja nacionalnog identiteta onim radničkim te opredjeljenje za socijalističku viziju bratstva i jedinstva svih naroda i narodnosti, simbolizirana je i izmjenom samog naziva države u Socijalistička federativna republika Jugoslavija 1963. Vjerovatno dobro shvativši značaj ove promjene, tadašnje vodstvo Islamske zajednice odlučilo je pokrenuti incijativu za nastavak razvoja muslimanskog teološkog visokoobrazovnog procesa.²⁰

Već na početku 1958. godine, na jednom od svojih prvih obraćanja s pozicijem reisu-l-uleme, Sulejman Kemura jasno je istakao važnost pokretanja procedure osnivanja teološkog fakulteta i pravovremenog angažmana na pripremi nastavnog kadra za tu obavezu.²¹ Iako će se u nekim kritikama iskazivanim od samog početka ove inicijative konstantno tvrditi da je zapravo riječ o projektu tadašnjeg režima, pogrešnost tih stavova zapravo demantiraju činjenice. Unutar Zemaljske komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Narodne Republike Bosne i Hercegovine, pokretanje inicijative odlučno će biti osporeno. Razlog takvog stava bilo je preovlađujuće mišljenje da je za potrebe muslimana Jugoslavije dosta povremeno slati nekoliko učenika na studij na Univerzitet El-Azhar u Kairu.²² Međutim, kako je poznato, već u mjesecu septembru (od 1. do 6.) 1961. godine održana je Prva konferencija Pokreta nesvrstanih u Beogradu, međunarodnog političkog bloka kojem su, pored Jugoslavije, pristupile i zemlje s većinskim, odnosno mnogobrojnim muslimanskim stanovništвom. S jedne strane, ovo je bila velika prilika za SFRJ da pozivanjem na vlastito muslimansko stanovništvo ostvari brojne koristi, prvenstveno ekonomске, što će i učiniti. A s druge strane, pristupanje Pokretu nesvrstanih te političko zblizavanje SFRJ sa muslimanskim državama otvorilo je i brojne mogućnosti za samu Islamsku zajednicu. Ostavljajući sada po stranici

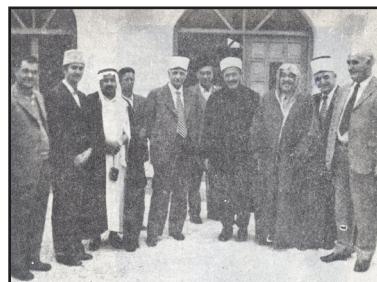
detaljnu analizu koliko je toga zapravo adekvatno iskorišteno, kao i raspravu o ranije spomenutim unutarnjim faktorima koji su novonastalu povoljnu situaciju često bespotrebno iskomplikirali, evidentno je da je vodstvo tadašnje Islamske zajednice odlučilo nastaviti s aktivnostima u vezi sa osnivanjem teološkoga fakulteta.

Percepcija daljnje razrade ove inicijative bila je dvovrsna. Moguće je ustaviti da se, s ciljem dinamiziranja aktivnosti, Vrhovno islamsko starještvo opredijelilo za sprovođenje centralizacije uprave kako bi osigurali da se inicijativa sproveđe što uspešnije, pritom strogo vodeći računa da razvoj projekta ne bude ugrožen aktivnostima koje ne bi bile u skladu s važećim zakonom. Rezultati ovoga plana bili su efikasni i veoma brzo uočljivi, što je s nepovjerenjem dočekano u vladajućim strukturama. Procijenjeno je da Vrhovno islamsko starještvo snažno reaktivira religijski život, otvara brojne džamije, a kao potvrda svega toga jesu upravo i radnje povezane s osnivanjem teološkog fakulteta. Istina, ovaj stav nisu svi odgovorni u strukturama režima prihvatali s jednakim intenzitetom.²³ No, posred toga, na reisu-l-ulemu su vremenom pritisak počeli vršiti i vjernici, optužujući ponovno vodstvo Zajednice, ali sada za nemar prema inicijativi otvaranja fakulteta, mada je otpočetka, kako smo vidjeli, ovaj projekat uglavnom doživljavan kao nerealan.²⁴

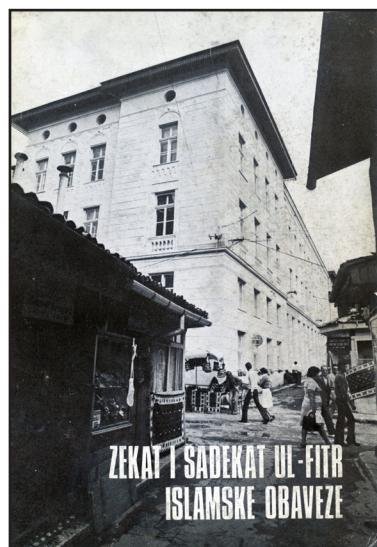
Sa snažnjem prvenstveno unutrašnje podrške otvaranju Islamskog teološkog fakulteta, mijenjan je i stav nadležnih državnih organa. Naime, cijeneći da je riječ tek o dijelu jednog šireg, općeg društveno-političkog i kulurološkog procesa šezdesetih godina 20. st. (dovoljno je samo spomenuti fenomen *kontrakulture*), nosioci vlasti opredijelili su se da podrže pokretanje teološkog fakulteta, i to u formi zadovoljavanja interesa, kako vlastitim tako i šire muslimanske zajednice, barem onih koje su prepoznali i uspjeli artikulirati tadašnji odgovorni ljudi u Islamskoj zajednici. Kao i prethodne dvije visokoobrazovne ustanove, ali i kao svaka institucija, bez ikakve sumnje i razloge osnivanja Islamskog teološkog fakulteta treba prvenstveno tražiti u tadašnjim, sasvim konkretnim religijskim ali i društvenim, političkim, kulturnim i dr. uvjetima. Period od početka sedamdesetih godina 20. st. obilježen je podrškom, čak u nekim segmentima i zajedničkim radom tadašnje vlasti i čelnih ljudi Zajednice na pokretanju fakulteta.²⁵

Svaka aktivnost Vrhovnog islamskog starještva predstavljana je nadležnoj Komisiji za odnose s vjerskim zajednicama, te su tražena rješenja koja će zadovoljiti obje strane. Vrlo brzo se krenulo s nužnim pripremama za realiziranje značajnog projekta kakav je osnivanje, odnosno ponovno pokretanje rada teološkog fakulteta, a što je podrazumijevalo: definiranje ciljeva rada fakulteta, kreiranje nastavnih planova i programa uz korištenje iskustva teoloških fakulteta ostale dvije religijske zajednice, osiguranje prostora u koji bi fakultet bio smješten, kao i sakupljanje neophodnih finansijskih sredstava.²⁶ Značajan izvor novčanih sredstava predstavljala su izdvajanja od ukupnih prihoda zekata i sadekatu-l-fitra²⁷ koja su prikupljale niže instance Islamske zajednice, ali posebno imami.²⁸ Inicijativa za ponovno pokretanje rada fakulteta iskorištena je i za revidiranje planova i programa medresa,²⁹ a pored ranije spomenute molbe za uvid u planove i programe kršćanskih teologija, identična molba upućena je i muslimanskim teološkim fakultetima koji su u to vrijeme egzistirali u arapskim državama (Srednji istok).³⁰

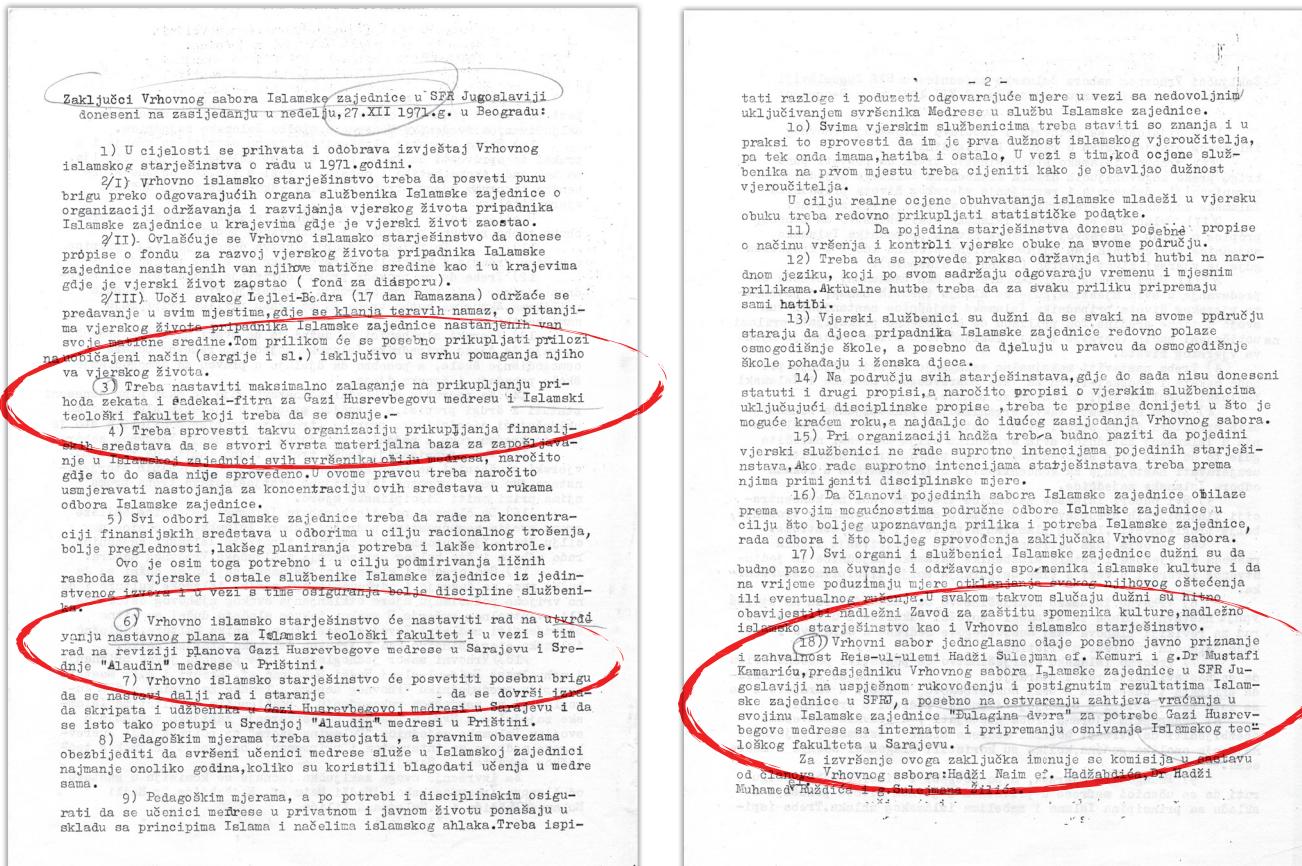
Iz ovoga se zaključuje, kako smo već naglasili, da je riječ o mnogo širem projektu negoli je to tek puko otvaranje jedne naučno-obrazovne ustanove, jer je rad na ponovnom pokretanju rada fakulteta podrazumijevao interveniranje u sve segmente obrazovne politike Islamske zajednice. Dodatan primjer za ovo što govorimo prepoznaće se u jedinstvenom angažmanu na smještanju u adekvatniji

Delegacija Rabite na čelu sa zamjenikom generalnog sekretara Muhammedom Sađvetom Seki Eminijem koja je prisustvovala svečanosti polaganja kamena temeljca za izgradnju Islamskog teološkog fakulteta u društvu sa domaćinima: reisu-l-ulemom Sulejman-ef. Kemurom, Naim-ef. Hadžiabdićem i Husein-ef. Dozom.

Faksimil naslovne strane brošure o izdvajajući zekata i sadekatu-l-fitra u kojoj su obrazloženi razlozi izdvajanja u fond obrazovnih ustanova. Na fotografiji je zgrada Dulaginog dvora.

Zaključci Vrhovnog sabora Islamske zajednice u SFRJ od 27. 12. 1971. godine u kojima se između ostalog Vrhovno islamsko starješinstvo obavezuje da nastavi raditi na utvrđivanju nastavnog plana za Islamski teološki fakultet i odaje posebno priznanje reisu-l-ulemi hadži Sulejman-ef. Kemuri i dr. Mustafi Kameriću, predsjedniku Vrhovnog sabora IZ-e u SFRJ za rezultate na polju vraćanja u svojinu Islamske zajednice zgrade "Dulaginog dvora".

Tajib Okić

Muhamed Hadžiabić iz mladih dana

objekat, ne samo budućeg fakulteta već i Gazi Husrev-begove medrese.³¹ Tako je dobiveno odobrenje za adaptaciju zgrade Đulaginog dvora u ove svrhe.³²

Jedno od važnih pitanja odnosilo se na imenovanje rektora/dekana nove ustanove. Prilikom boravka u Republici Turskoj, reisu-l-ulema sastao se s prof. Tajibom Okićem kao potencijalnim kandidatom za rektora novog fakulteta. No, nakon razgovora, delegacija kao i sam prof. Okić, a što je kasnije bio stav i Komisije za odnose s vjerskim zajednicama, odustali su od ove namjere. Profesor Okić je odbio tu poziciju a Komisija je ocijenila da je riječ o osobi krajnje "konzervativnih" nazora.³³ Tokom vremena, reaktiviranje ustanove visokog teološkog obrazovanja muslimana postajalo je sve izvjesnije. Orientirajući se principom obostranog interesa, buduće aktivnosti na ponovnom pokretanju fakulteta podrazumijevale su konstantnu brigu vladajućeg režima o adekvatnom i pravovremenom razumijevanju političkog značaja pokretanja jedne takve ustanove,³⁴ a odgovorni ljudi u Islamskoj zajednici punu pažnju posvetili su formiranju odgovornog nastavnog kadra.

Pored čisto profesionalnih razloga, posebna briga o budućem kadru fakulteta posljedica je sve snažnije aktivnosti određene, kako je dokumenti oslovjavaju, "grupe" koja se konstantno nameće Zajednici, oponira dotadašnjim odlukama te nastoji izmijeniti i sam koncept rada budućeg fakulteta. Neki od njih predlažu se kao kandidati za nastavnička mjesta, mada je samo jedna osoba zadovoljava formalne kriterije, kako se može zaključiti iz konteksta. Jedini intelektualac koji se imenom spominje jeste Nerkez Smailagić, čiji je prijedlog nastavnog plana i programa zadirao izravno u interesu tadašnjeg režima. Njegov angažman, i pored neupitne stručnosti koju je Smailagić posjedovao, kao i postavljanje tih

Dr. Ahmed Smajlović, reisu-l-ulema h. Naim-ef. Hadžabdić i prof. dr. Hamdija Ćemerlić imali su značajnu ulogu u osnivanju Islamskog teološkog fakulteta.

"ostalih" osoba, mahom, kako se ocjenjuje – nekompetentnih, izravno bi značio zatvaranje fakulteta i prije početka njegovoga rada, što je za sve bilo krajne zabrinjavajuće.³⁵ Zbog toga je Vrhovno islamsko starještvo odlučilo u aktivnosti oko pokretanja teološkoga fakulteta uključiti prof. dr. Ahmeda Smajlovića, kao neospornog autoriteta i stručnjaka³⁶.

Jedno od osporavanja odnosilo se i na predloženi naziv fakulteta, što je rukovodstvo Islamske zajednice, predvođeno dr. Smajlovićem i novim reisu-l-ulemom Naimom Hadžabdićem, odbilo.³⁷ A zašto je bilo važno fakultet decidno odrediti kao teološki objasnio je prilikom otvorenja fakulteta jedan od prvih nastavnika, Husein Đozo. Opća kriza društva, a tako i religijskog života u Jugoslaviji, temeljena je na krizi duhovnog života. Valjana interpretacija izvora vjerovanja podrazumijevala je, prvo, angažiran i krajne kritički odnos prema svim društvenim pojavama, ali razvijan u formi jednog savremenog te strogo znanstvenog izučavanja religije islama te, drugo, izvođenja teorija koje se neće kao ranije koncentrirati tek na religijsku praksu već prvenstveno na interpretativne teorije razvijane u muslimanskoj povijesti. Maksimalno štiteći učenja koja su vječna i univerzalna, zadaća fakulteta trebala bi biti "izučavanje i razrada izvorne misli", ali i razvoj "nove predstave o islamu". Drugim riječima, brojna učenja, mada su porijeklom posljedica angažiranog ljudskog genija, vremenom su postavljena, makar i nesvesno, na stepen dogmi te je zadaća, ne samo u aktuelnim interpretacijama prepoznati i relativizirati ono što je posljedica orientalističkog utjecaja i plod refleksije judeo-kršćanske tradicije Evrope već se krajnje ozbiljno suočiti i sa stereotipima i ideologijskim čitanjima Kur'ana i sunneta koja su afirmirali upravo muslimani.³⁸ Baš u ovome počiva "teološka supstanca" studija za koju su se snažno borili nastavnici Šerijatske sudačke škole i Više islamske Šerijatsko-teološke škole i sada Islamskog teološkog fakulteta.

Ona podrazumijeva sasvim ozbiljno i odgovorno teologisko i filozofisko čitanje i interpretiranje muslimanske tradicije unutar akaida kao i svake temeljne discipline: tefsira, fikha i hadisa. Stoga je bilo za osnivače krajnje važno, pored

Akademik prof. dr. Hamdija Ćemerlić održao je nastupno predavanje na novootvorenom Islamskom teološkom fakultetu uz prisustvo reisu-l-uleme Hadžabdića, članova prve nastavničkog zborna i studenata prve generacije. (slika iz mlađih dana)

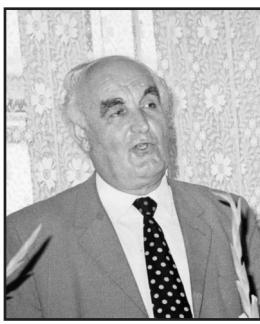

Zajednička fotografija edukativnog seminara za uposlenike Islamske zajednice u SFRJ organiziranog 1980. godine u prostorijama Islamskog teološkog fakulteta i Gazi Husrev-begove medrese.

Kurra hafiz Ibrahim Trebić je održao je prvi radni čas iz predmeta Kiraet 11. novembra 1977.

Husein Đozo je bio angažiran na predmetu Kur'an.

Dr. Ahmed Smajlović je bio angažiran na predmetu Akaid.

Dr. Jusuf Ramić je bio angažiran na predmetu Arapski jezik.

strogog tradicionalnih predmeta (*ulum-i naklije*), jednako izučavati i one racionalne (*ulum-i aklijje*), pritom neizostavno u plan i program Fakulteta uključiti i studij iz: islamske filozofije, sociologije, uporednih religija, psihologije, pedagogije i dr.³⁹ Prvobitna namjera bila je da teološke predmete predaju profesori iz Bosne te nastavnici iz muslimansko-arapskih zemalja. Predloženi su dr. Ahmed Smajlović i dr. Jusuf Ramić, kao svršenici El-Azhara te "profesori iz afro-azijskih zemalja, a za opštobrazovne predmete da se angažuju profesori sa sarajevskih fakulteta koji su muslimanske nacionalnosti."⁴⁰ No, kasnije je odlučeno da se ipak angažira samo kada je Bosna, a uporedo s djelovanjem fakulteta ulaze napor i na profiliranju i povećanju nastavničkog kadra. Kako ćemo vidjeti, orientirajući se ciljevima zbog kojih se fakultet osniva, od presudne važnosti bilo je formirati takvo profesorsko vijeće koje je u stanju razvijati jednu sasvim aktuelnu interpretaciju religijske misli, izraženu jezikom komplementarnim stvarnim društveno-historijskim i kulturno-roliskim potrebama koje su vladale u drugoj polovini 20. stoljeća.⁴¹

Svečanost otvaranja Islamskog teološkog fakulteta počela je 29. septembra 1977. godine. Program je otvorio predsjednik Vrhovnog sabora Islamske zajednice u SFRJ i prvi dekan/rektor Fakulteta akademik Hamdija Ćemerlić, poželjevši dobrodošlicu brojnim zvanicama iz tadašnje Jugoslavije, ali i svijeta. Istakao je da je otvaranje fakulteta posljedica planiranog razvoja muslimanskog visokog obrazovanja i postojanja adekvatne političke klime u SFRJ.⁴² Pored brojnih međunarodnih religijskih i državničkih delegacija, smatramo važnim naglasiti da su otvorenju Islamskog teološkog fakulteta prisustvovali predstavnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta – monsignor Tomislav Jablanović, Franjevačke teologije – fra Ljubo Lucić te Srpske pravoslavne crkve – dr. Amfilohije Radović. Svaki od njih imao je posebno obraćanje u toku svečanosti, potencirajući onaj aspekt značaja otvaranja muslimanske religijske visokoobrazovne ustanove, a koji je bio važan za instituciju koju su predstavljali.

Naglašen je značaj historijskog susreta pravoslavnih kršćana i muslimana realiziranog u regiji Balkana, što bi trebalo obavezivati i jedne i druge da uvide kako su uvjeti u kojima se Fakultet otvara krajnje složeni i prilično nepredvidivi, ali i da obje religijske tradicije imaju zadaću i obavezu podsjećati ljude svakle na sekularnu percepciju svijeta i društva da je svaki plod koji uživaju na ovome svijetu zapravo dar Uzvišenoga Boga, te ih, kako se iz konteksta obraćanja može prepoznati, pripremati za jednu sasvim novu viziju uređenja zajednice.⁴³ Otvoreno je rečeno da su odnosi između kršćana i muslimana često bili i neprijateljski, međutim, činjenica da i danas u Bosni žive vjernici različitih religijskih tradicija, stavljaju pred kršćansku zajednicu, ali i muslimane, naročito nastavnike Islamskog teološkog fakulteta, izazov da se matrica na kojoj je međusobni odnos najljepše razvijan – princip komšiluka i međusobnog uvažavanja izrazi sada autentičnim, zajedničkim jezikom.⁴⁴

Vodeći računa o specifičnosti mesta i vremena, otvaranje fakulteta trebalo bi značiti i definitivan nastavak muslimanskog opredjeljenja za dijalog jedne evropske, ali i opće međunarodne tendencije posebno potvrđene na Drugom vatikanском saboru. Stoga je posebno značajno orientiranje ka kritičkom otvaranju Fakulteta u komunikaciji prema drugima, a izbjegavanje zatvaranja u akademizam. Jezik Fakulteta, naprsto, trebao bi biti jezik iskrene vjere.⁴⁵ Ne treba zaboraviti da je otvaranje Islamskog teološkog fakulteta bio interes i posljedica zajedničkog rada svih muslimana tadašnje Jugoslavije, te je početak njegovoga rada s nestrpljenjem očekivan u svim muslimanskim zajednicama. Jednostavno rečeno, zadaća Fakulteta bila je i dodatno integrirati različite muslimanske zajednice i grupe na teritoriji SFRJ.⁴⁶

SVEČANOST OTVARANJA ISLAMSKOG TEOLOŠKOG FAKULTETA

Sarajevo, 29. septembar 1977. godine

Svečanost otvaranja Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu bio je prvorazredan događaj za cijelu SFRJ. Ovom događaju su prisustvovali najviši predstavnici Islamske zajednice na čelu s reisu-l-ulemom hadži Naim-ef. Hadžiabdićem i predsjednikom Starjedinstva SR BiH dr. Ahmedom Smajlovićem. Na svečanosti otvaranja Islamskog teološkog fakulteta bile su prisutne visoke delegacije iz Saudijske Arabije, Turske, Sudana, Egipata, Jordana, Tunisa, Kuvajta, Ujedinjenih Arapskih Emirata predvođene visokim vjerskim dostojanstvenicima i predstavnicima diplomatskog kora. Na ceremoniji su bili prisutni i predstavnici drugih religijskih zajednica u SFRJ kao i predstavnici tadašnje vlasti. Sarajevo, 29. septembar 1977. godine.

Amfiteatar Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, gdje se održavala centralna svečanost, bio je ispunjen do posljednjeg mesta uglednim gostima iz zemlje i inostranstva kao i visokim predstavnicima Islamske zajednice SFRJ. Ugledni gosti iz islamskih zemalja su prije početka svečanosti dobili materijale na arapskom jeziku da bi lakše mogli pratiti obraćanja domaćih zvaničnika. Predstavnici odbora IZ-e iz cijele zemlje bili su za vrijeme centralne svečanosti u fiskulturnoj sali Gazi Husrev-begove medrese, tako da su izravno mogli pratiti cijeli tok ceremonije.

U danu otvaranja Islamskog teološkog fakulteta ansambl Gazi Husrev-begovog vakufa bio je prepun vjernika i vjernica koji su došli iz svih dijelova tadašnje SFRJ da svjedoče historijskom događaju. Drugog dana svečanosti organiziran je mevlud u Begovoј džamiji kome je prisustvovao veliki broj gostiju i vjernika. Dolazak islamskih delegacija i predstavnika Islamske zajednice u SFRJ dočekan je učenjem salavata i burnim aplauzima. Za one koji nisu mogli ući u džamiju veliki zvučnici su, koliko-toliko, u prostoru harema i ulice Sarajevo i Sarajevu ovoj svečanosti. Najviše pažnje i divljenja predstavnika islamskih zemalja iskazano je prilikom posjete Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu i staroj Kuršumli-medresi.

Bedž sa svečanosti otvaranja Fakulteta

Husein Đozo bio je jedan od najistaknutijih reformatora u drugoj polovini 20. stoljeća i jedan od idejnih kreatora i utemeljitelja Islamskog teološkog fakulteta. Svoje ideje o nužnosti utemeljenja ove najviše islamske odgojno-obrazovne institucije na jedinstven način izložio je u javnom prostoru bivše države. (Na slici gore je faksimil Dozinog teksta objavljen na prvoj stranici *Preporoda* broj 8 (159) od 15. aprila 1977. godine.)

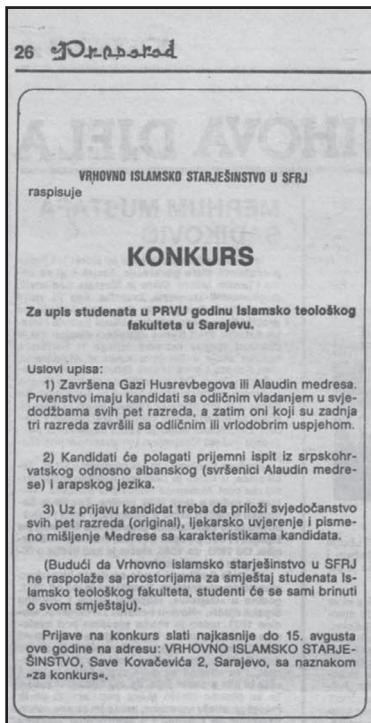
Sve prethodno navedeno od posebnog je značaja s obzirom na to da je svečanost otvorenja Fakulteta ujedno predstavljala i svojevrsno otvaranje jednog dugotrajnog procesa u budućnosti – kako saradnje tako i razumijevanja između pobjojanih religijskih zajednica, ali i unutar same Islamske zajednice, a uz znatnu ulogu nacionalnih političkih projekata koji su u to vrijeme nastajali ili bili re/afirmirani. Sve ovo je među muslimanima, slobodni smo procijeniti, na temelju recentne historije Jugoslavije i Bosne uglavnom bilo nedostatno oslovljeno, barem što se Bošnjaka tiče, a razvoj i Islamske zajednice, ali i nacionalne politike teći će prilično konfuzno i dijahronično u odnosu na osnovne tendencije otvaranja Fakulteta.

Vraćajući se na svečanost otvorenja Islamskog teološkog fakulteta, smatramo uputnim navesti imena prvih nastavnika, kao i prve generacije studenata. Odlukom Vrhovog islamskog starještva, br. 1155/77 od 30. augusta 1977. imenovana je Matičarska komisija za izbor nastavnika Fakulteta. Komisija je održala sjednicu 27. septembra 1977. na kojoj je dala prijedlog liste nastavnog osoblja. Vrhovno islamsko starještvo prihvatiло je ovaj prijedlog na svojoj sjednici održanoj 28. septembra 1977. godine⁴⁷, te su angažirani sljedeći nastavnici:

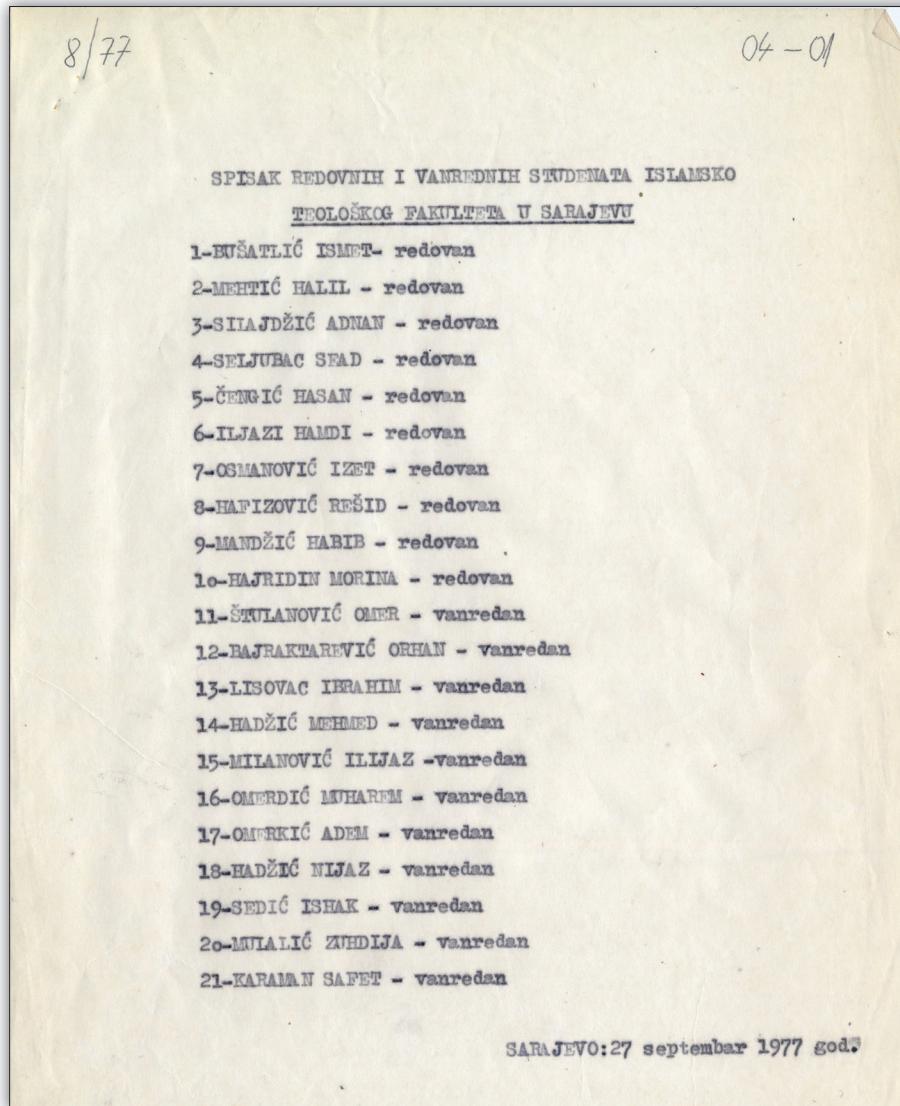
Husein Đozo (rođen 1912. u Barama, Goražde) na predmetu Kur'an; Hamid Hadžibegić (rođen 1898. u Sarajevu) na predmetu Fikh; kurra hafiz Ibrahim Trebićnjac (rođen 1912. u Sarajevu) na predmetima Kiraet i Hadis;⁴⁸ Hamdija Ćemerlić, redovni profesor (rođen 1905. u Janji) na predmetu Društveno-političko uređenje SFRJ; Ahmed Smajlović, vanredni profesor (rođen 1938. u Tokoljacima, Srebrenica) na predmetu Akaid; Jusuf Ramić, docent (rođen 1938. u Šeheru, Kalesija) na predmetu Arapski jezik i Hilmo Neimarlija, asistent (rođen 1950. u Ričici, Kakanj) na predmetu Osnovi sociologije.⁴⁹

Pozivnica i program svečanog otvaranja Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, 29. septembra 1977. godine

Islamske informativne novine *Preporod* konkurs za upis u prvu godinu Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu. (Na slici lijevo je faksimil prvog konkursa objavljen u broju 14-15 (165/66) od 15. jula do 15. augusta 1977. godine)

Na prvu godinu Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu upisan je 21 redovni i vanredni student.

Na istoj sjednici je odobren upis na Islamski teološki fakultet deseterici redovnih studenata i šesterici vanrednih koji su prije toga položili prijemni ispit iz arapskog i srpskohrvatskog jezika.⁵⁰

Nastava je počela 11. novembra 1977. godine u 10 sati. Uz prisustvo reisu-l-uleme Naima Hadžabdića, nastupno predavanje održao je prof. Hamdija Ćemerlić. Upoznao je studente s ciljevima i zadacima rada Fakulteta, potom s planom i programom te sa zvanjima i kompetencijama svršenika. Nakon toga održan je prvi radni čas, iz predmeta Kiraet kod kurra hafiza Ibrahima Trebinjca.⁵¹ U godinama koje su uslijedile rad Islamskog teološkog fakulteta dodatno je dinamiziran, ali i realiziran u prilično izmijenjenim društveno-historijskim okolnostima. Posljedično, te promjene odrazit će se kako na aktivnosti Fakulteta tako i na nastavni kadar. O tome ćemo nešto više reći u sljedećem potpoglavlju.

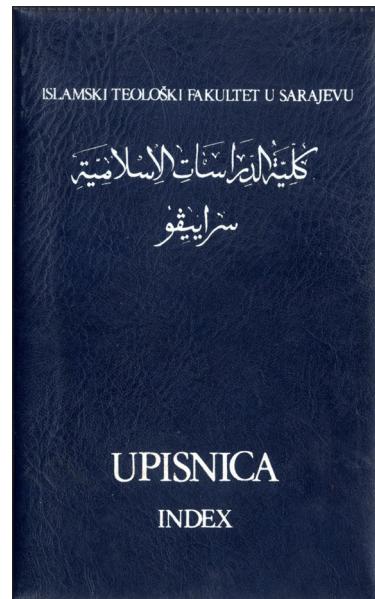
2. Nova paradigma znanstvenog izučavanja: Promjena naziva ustanove

U periodu tek nešto dužem od jedne decenije, Islamski teološki fakultet suočen je s nekoliko krajnje složenih izazova. Ovog puta navest ćemo tek tri, za naš kontekst vjerovatno najznačajnija. Prvi od njih odnosi se na osjetnu promjenu druš-

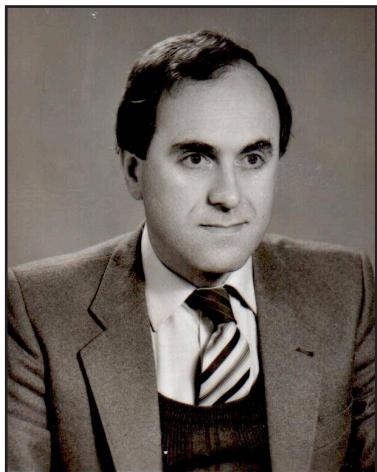
tveno-političke klime koja će 90-ih godina dovesti do uvođenja višepartijskog sistema te, u konačnici, i disolucije Socijalističke federativne republike Jugoslavije. Na kreiranje ove klime te kasnije snažno djelovanje na rad novih političkih stranaka utjecale su u određenoj mjeri i crkve i religijske zajednice. Jednostavno rečeno, postepenim slabljenjem centralizacije vlasti, a potom i pristupanjem formiranju novih političkih centara, snaženi su novi politički faktori, ali je došlo i do neočekivanog promoviranja raznolikih izraza religioznog života. Prirodno, kao posljedica ove situacije, razvijane su, u nekim slučajevima reaktivirane, drukčije paradigme razvoja društva te obrazovnih, samim tim i religijsko-obrazovnih procesa. Značajno je istaći da su već među prvim generacijama studenata, nakon diplomiranja, angažirani na Fakultetu u zvanjima asistenata: Rešid Hafizović, oblast akaida; Enes Karić, oblast tefsira; Adnan Silajdžić, oblast kiraeta i hadisa te Hasan Džilo, oblast islamske filozofije. Kasnije su, također iz prve generacije, kao asistenti angažirani: Muharem Omerdić, oblast akaida i Orhan Bajraktarević, oblast islamske filozofije. Do 1990. angažirani su na Fakultetu kao nastavnici, u različitim zvanjima: dr. Mustafa Cerić u oblasti akaida, dr. Džemal Čehajić u oblasti tesavvufa, Ešref Kovačević, mr. Nijaz Šukrić i Nusret Čančar u oblasti povijesti islamske kulture i civilizacije, mr. Salih Čolaković u oblasti tefsira, mr. Ibrahim Džananović i dr. Fikret Karčić u oblasti fikha, hafiz Mahmud Traljić, hafiz Halid Hadžimulić i hafiz dr. Fadil Fazlić u oblasti kiraeta, mr. Mesud Hafizović i Sana'a Adly-Vejzagić (lektor) u oblasti arapskog jezika, dr. Ismet Kasumović u oblasti islamske filozofije i tesavvufa, dr. Omer Nakičević u oblasti hadisa, Azra Saračević i dr. Midhat Riđanović (honorarni nastavnik) u oblasti engleskog jezika, Hadžem Hajdarević (honorarni nastavnik) u oblasti srpskohrvatskog jezika te Mustafa Sjenar u oblasti sociologije.⁵²

Znatan broj početnog nastavnog kadra više nije bio dio profesorskog vijeća. Naime, u ovom periodu, od prvih sedam angažiranih redovnih nastavnika na Islamskom teološkom fakultetu koje smo ranije naveli, umrlo je njih čak petero.⁵³ Neki od pobrojanih izazova zapravo su posljedica promjena pokrenutih 70-ih godina prošlog vijeka na teritoriji Jugoslavije, a u vremenu osnivanja Islamskog teološkog fakulteta, i stanje u religijskim zajednicama počelo se mijenjati. Već smo naveli da i pružanje mogućnosti ponovnog pokretanja rada Fakulteta predstavlja odraz tog novog stanja, a i svaka daljnja promjena pozicije religijskih zajednica odražavala se na rad njihovih ustanova, pa tako u slučaju Islamske zajednice i na rad Fakulteta. Te promjene često su realizirane preko studenata, što je moguće uočiti i na njihovo, rekli bismo – veoma rano ispoljenoj promjeni komuniciranja s upravom Fakulteta, ali i Islamske zajednice.

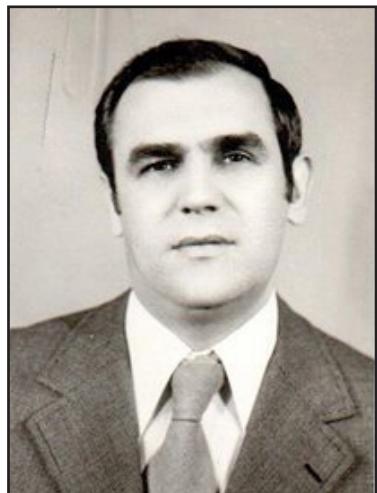
Već druge godine studija došlo je do neke vrste protesta među studentima, no, kako je to istraga Nastavno-naučnog vijeća pokazala, učenici su bili izmanipulirani. Ne navodi se stvarni razlog zbog kojeg je došlo do toga, navodno, povod je bio nezadovoljstvo nedostatkom adekvatnog kadra te neodgovoran odnos nastavnika prema studiju, što je tek djelimično bilo tačno (ne treba zaboraviti, Fakultet je bio tek u početnoj fazi svog razvoja). Nakon provjere kritika, zaključeno je da je ipak riječ samo o izgovoru, jer nikakve ozbiljne činjenice za tako nešto nisu pronađene. Moguće je da su tek trojica studenata znali stvarno šta se nalazi u pozadini ovog protesta, budući da su najavljenе sankcije protiv njih u formi udaljavanja s Fakulteta (do čega, koliko znamo, nije došlo), a samo su peterica studenata druge godine od samog početka shvatila šta je stvarno u pitanju, pa su se ogradiili od protesta i sve vrijeme uredno pohađali nastavu.⁵⁴ No, po svemu sudeći, problemi su i dalje dolazili uglavnom "iznutra", što je za posljedicu imalo određeno omalovažavanje, čak i ismijavanje značaja ponovnog pokretanja Fakulteta i kvalitete njegovog rada. Kao rezultat toga, već u narednoj akademskoj

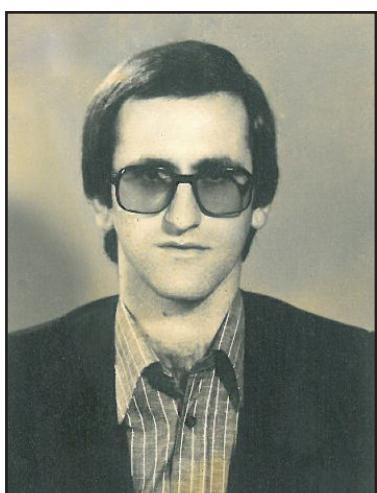
Korica i prve stranice Upisnice (indexa) Hasana Čengića upisanog na Islamski teološki fakultet u Sarajevu pod rednim brojem 4.

Mr. Nijaz Šukrić bio je član Komisije za izmjenu i dopunu plana i programa te promjene naziva Fakulteta.

Profesor Ibrahim Džananović (fotografija iz mlađih dana).

Dr. Fikret Karčić je u zvanju asistenta na predmetu Fikh bio dio prvog nastavnog zbora na ITF-u (fotografija iz 1978. godine).

godini reisu-l-ulema Hadžiabdić otvoreno je na zasjedanju Vrhovnoga sabora govorio, ponovno, o problemu odgojnog odnosa i nedostatku nuđenja kvalitetne duhovne supstancije učenicima medresa što je rezultiralo priličnom nezainteresiranosti maturanata za studij na Islamskom teološkom fakultetu.⁵⁵ Ovim je suština projekta ponovnog pokretanja rada Fakulteta dovedena u pitanje.⁵⁶

Realizirano je nekoliko izuzetno važnih planova u akademskoj 1981/82. godini. Prvo je Fakultet dobio svoje prve svršenike. Diplomiralo je deset studenata: Enes (Emina) Karić iz Travnika, Hajredin (Hasana) Morina iz Prizrena, Hasan (Halida) Čengić iz Foče, Muharem (Džemila) Omerdić iz Prusca, Adnan (Džemala) Silajdžić iz Visokog, Rešid (Džemala) Hafizović iz Srebrenice, Hamdi (Hasana) Iljazi iz Tovca, Halil (Ibrahima) Mehtić iz Jajca, Nermina (Rasima) Jašarević iz Sarajeva, te Abdurezak (Šerifa) Aziz iz Tetova. Promocija je održana u septembru. Iz ove prve generacije diplomiranih trojica su angažirana kao asistenti na Fakultetu: Rešid Hafizović na predmetima Islamska filozofija i Akaid kod prof. Ahmeda Smajlovića, Adnan Silajdžić na predmetima Kiraet i Hadis kod prof. kurra hafiza Ibrahima Trebinjca, te Enes Karić na predmetu Tefsir kod prof. Huseina Đoze. Trojicu asistenata, kako je obrazloženo, za tu poziciju legitimirao je uspjeh tokom sve četiri godine studija, primjetna predispozicija za ozbiljno bavljenje naučnoistraživačkim radom te vjersko-moralne vrijednosti. Zbog pogoršanog zdravlja prof. Hamida Hadžibegića (uslijed starosne dobi), iznimno je dopušteno u formi vanrednog slučaja, ne kao važeće pravilo, da se na Islamskom teološkom fakultetu realizira magisterski studij pa je u akademskoj 1981/82. godini pokrenut postupak za stjecanje zvanja magistra islamskih nauka Ibrahima Džananovića.⁵⁷ U narednoj godini ukinut je prijemni ispit što je, prirodno, imalo za posljedicu veći broj primljenih studenata, uglavnom vanrednih,⁵⁸ a ubrzo je povećan broj asistenata i predavača, te je izrađen Nacrt Pravilnika o pravima i dužnostima asistenata koji je Nastavno-naučno vijeće prihvatio 4. aprila 1984. godine.⁵⁹ Period koji je uslijedio pokazao je dodatno poboljšanje kvaliteta predavanja, povećan je broj angažiranih nastavnika, obogaćen je bibliotečki fond, osigurana je ishrana za veliki broj učenika, ali kvalitet koji su studenti pokazali ostao je prosječan.⁶⁰ Upisivan je i manji broj redovnih studenata, na šta je novi dekan dr. Omer Nakićević pokušao odgovoriti osiguranjem uvjetnijih prostorija za nastavu. Uz odobrenje reisu-l-uleme Hadžiabdića pokrenuta je procedura povratka zgrade Šerijatske sudačke škole, *Mekteb-i nuvvab*, te otvoren poseban žiroračun za prikupljenje sredstava radi adaptacije zgrade.⁶¹

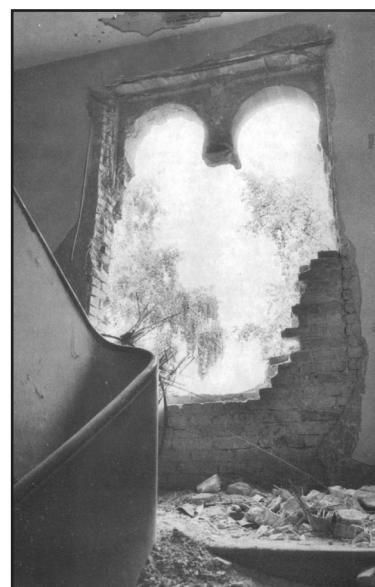
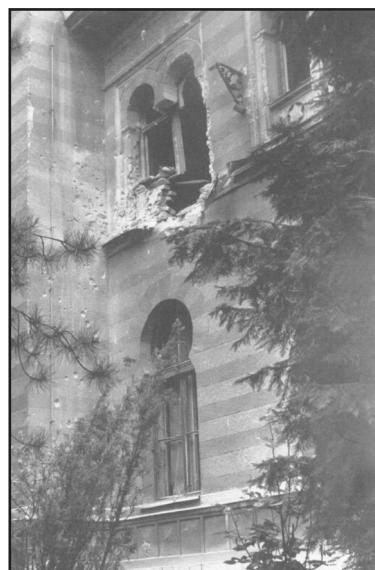
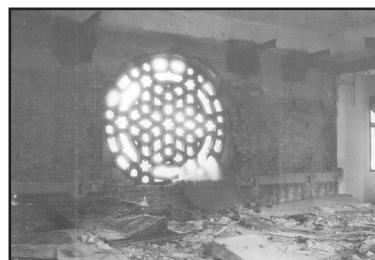
Jedna od značajnijih promjena odnosila se na izmjenu naziva Fakulteta, što je, zapravo, značilo inovaciju u pristupu naučnom izučavanju islama te religije uopće. Pozivajući se na nužnost usklađivanja pravila ITF-a s radom na novom ustavu Islamske zajednice, čelni ljudi Islamskog teološkog fakulteta na Trećoj redovnoj sjednici Nastavno-naučnog vijeća održanoj 27. decembra 1990. inicirali su formiranje komisije čiji bi zadatak bio napraviti nacrt novog plana i programa Fakulteta. Nakon rasprave imenovana je Komisija za izradu elaborata, odnosno prijedloga izmjena i dopuna plana i programa, u sastavu: mr. Nijaz Šukrić, predsjednik; dr. Fikret Karčić, član; mr. Ibrahim Džananović, član; te Vejsil Godinjak, pravnik, član.⁶² Na narednoj sjednici djelimično je promijenjen sastav Komisije (Nijaz Šukrić nije naveden kao član).⁶³ U maju mjesecu Komisija je podnijela Izvještaj o radu u kojem je navedeno da je zadatak koji su imali obavljen.⁶⁴ Nastavno-naučno vijeće je nakon rasprave usvojilo konačnu verziju Statuta te je poslalo na usvajanje Rijasetu islamske zajednice.⁶⁵ U Članu 1 prvog poglavlja "Opšte odredbe", naveden je novi naziv Fakulteta "Fakultet islamskih studija u Sarajevu".⁶⁶ Nakon rasprave na sjednici Nastavno-naučnog vijeća, većina članova prihvatiла je novi pristup tumačenju religije, izražen odrednicom "islamske studije"⁶⁷, odlučivši se time uvriježen

nu podjelu znanosti na tradicionalne (*naklijje*) i racionalne (*aklijje*) izraziti u jednoj modernoj formi, prihvaćenoj u modernim obrazovnim ustanovama u Kuala Lumpuru i Aligarhu. Kako razumijevamo, jednostavno izražen kao "studij", ovaj pristup podrazumijeva odstupanje od ranijeg razumijevanja odrednice "teologija" kao "teološke supstance" preko koje se teologijsko-filozofski posreduju istine vjere i izražavaju u konkretnim društveno-historijskim i kulturnim oblicima adekvatnim vremenu u kojem nastavnici djeluju, o čemu je, kako smo vidjeli, govorio prof. Đozo. Umjesto toga, po novom konceptu, pojam "teologija" prihvata se doslovno kao stručno usmjerenje i razlikuje od praktičnog aspekta religijskog života. Iz tog razloga novi koncept studija podrazumijeva s jedne strane definiranje teologije kao odrednice smjera na kome se, uvjetno rečeno, religija tumači strogo teorijski te s druge strane uvođenje zasebnog smjera, pedagoškog, koji se koncentrira na praksi.⁶⁸ Iako se u Nacrtu to ne navodi, može se zaključiti, naročito imajući u vidu kasniji razvoj Fakulteta, da se ova dva smjera, nakon realiziranja Nastavnog plana i programa, tretiraju kao suštinski odvojene cjeline, a pogotovo ukoliko se ima u vidu da ni danas nije odnjegovana stručna literatura koja bi pedagošku razradu istina vjere tumačila u cijelosti iz muslimanske vjersko-teološke perspektive. Nažalost, nemamo podatak koji je razlog bio odlučujući pa je došlo do modificiranja ponuđenog naziva, no, već početkom naredne godine fakultet je nazvan "Fakultet islamskih nauka"⁶⁹ – ime koje i danas nosi.

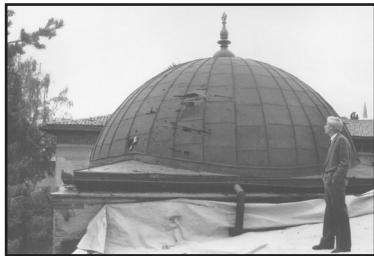
3. Fakultet islamskih nauka na kraju 20. i u prvoj polovini 21. st.: Izazovi i odgovori

Iako nemamo dovoljno prostora detaljno argumentirati tvrdnju koju ćemo iznijeti, ipak smo slobodni vrijeme između završetka socijalističkog uređenja Bosne te početka njene samostalnosti označiti kao period svojevrsnog administrativno-obrazovnog "interregnuma" za Fakultet islamskih nauka. Naime, kako smo ranije vidjeli, promjena političke profilacije i Islamske zajednice, ali i načina rada Fakulteta, primjetna je u periodu između 1990. i 1993. godine, međutim, pažljivim analiziranjem zvaničnih dokumenata koje je objavila Zajednica, ali i medijskih napisa, uočava se, usvjetno rečeno, uporedno djelovanje još uvijek aktuelnog rukovodstva Islamske zajednice u SFR Jugoslaviji, koje je u znatnom dijelu svog rada promoviralo opće religijske vrijednosti religijske, ali i političko-ideološke orijentacije angažirane na diferenciranju muslimanskog nacionalnog pitanja u Bosni te njegovom snažnom vezanju za religijski identitet.

Analogno, budući da je Zajednica pravno i dalje djelovala unutar jedinstvenog političkog sistema Jugoslavije, a temeljem tek uvedenog višepartijskog oblika političkog uređenja, oba prethodno naznačena pristupa imala su dovoljno prostora za promoviranje vlastitih vrijednosti, u šta su se, na različite načine, uključili u jedan dio i sekularni intelektualci i neke građanske grupe. Međutim, disolucijom Jugoslavije te početkom agresije na Bosnu 1992. godine, prihvatajući tendenciju dokidanja rada zajedničkih institucija i ustanova, većina u Islamskoj zajednici u Bosni odlučila se na samostalan put, sada pod imenom "Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini". Do ove promjene, kako smo rekli, nije došlo odjednom, no, definitivan završetak perioda administrativno-političkog "interregnuma" unutar ustanova Islamske zajednice u Bosni desio se 28. aprila 1993. osnivanjem Obnoviteljskog sabora, koji je, ujedno, bio snažno povezan sa tada politički najutjecajnijom partijom bosanskih muslimana – Bošnjaka, Strankom demokratske akcije, ali je i svoje razumijevanje religijskog pitanja, pored svih dotad zastupljenih modusa, temeljila u dobroj mjeri i na nekim novim idejama, poput ideja religijskog revivala, neomladomuslimanstva, panislamizma itd.

Tokom agresije na BiH i opsade Sarajeva od 1992. do 1995. zgrada bivšeg VIŠT-a a današnjeg Fakulteta islamskih nauka svakodnevno je bila izložena teškoj devestaciji.

Nakon što je zgrada Mekteb-i nuvvaba vraćena na korištenje Fakultetu islamskih nauka, a po završetku agresije na Bosnu i Hercegovinu, narod i država Katar na čelu sa Hammedom Halifom Ali Thanijem učestvovali su u obnovi i rekonstrukciji devastirane zgrade Fakulteta. Obnova zgrade je okončana 1998. godine na veliku radost studenata i uposlenika Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu. Značajno je naglasiti da predstavnici države Katar nisu ničim uslovili svoju donaciju, pa tako ni vlastitim angažmanom u procesu kreiranja i izvođenja nastavno-naučnog procesa.

Djelujući unutar šire društvene zajednice Obnoviteljski sabor preuzeo je, poslije, i upravljanje Islamskom zajednicom, a time i profilirao daljnje djelovanje Fakulteta islamskih nauka. Stoga je već na početku aktivnosti Obnoviteljskog sabora izražena i potreba, kako je rečeno: "preispitivanja nastavnih planova i programa i fizičke profilacije Fakulteta islamskih nauka i Gazi Husrev-begove medrese..."⁷⁰ U ovim novim uvjetima (1995) Fakultet je nastavio svoj akademski razvoj. Krajem agresije 1995. pokrenut je postdiplomski i doktorski studij, koji je aktuelan i danas, uz različite modifikacije, što je dodatno legitimiralo Fakultet islamskih nauka unutar bosanskog akademskog života.⁷¹ Nakon okončanja rata tadašnji dekan prof. Omer Nakičević i Nastavno-naučno vijeće Fakulteta poduzeli su opsežne aktivnosti s ciljem renoviranja zgrade Mekteb-i nuvvaba u kojoj je trebao biti smješten Fakultet. U međuvremenu, Fakultet je djelovao u izuzetno teškim uvjetima rada, jer su se predavanja održavala u dvije smjene, a nastava je izvođena doslovno od 8 do 20 sati.⁷² Akademske 1998/99. godine završeno je renoviranje Mekteb-i nuvvaba, što je znatno povećalo kvalitet nastave a Fakultet je sada na raspolaganju imao dvije zgrade.⁷³ U narednoj godini (2000) jedan od najstarijih profesora Fakulteta Omer Nakičević, danas u zvanju emeritusa, otišao je u penziju. Za dekana je izabran prof. Jusuf Ramić.⁷⁴

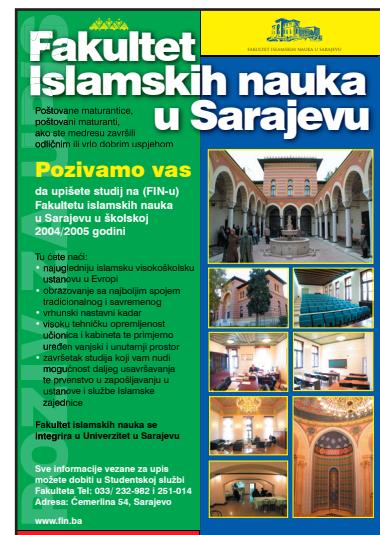
Etapa koja je uslijedila uveliko je utjecala na daljnji rad i razvoj Fakulteta te dodatno usložnila obrazovnu politiku Islamske zajednice. Izravna posljedica toga je u ratu i neposredno nakon njegovog završetka osnivanje islamskih pedagoških akademija koje su kasnije transformirane u islamske pedagoške fakultete. Zamisao tadašnjeg Rijaseta bila je pristupiti kreiranju programske koordinacije između Fakulteta islamskih nauka te akademija/fakulteta u Zenici i Bihaću, a s ciljem osnivanja Islamskog univerziteta.⁷⁵ Ipak, većina profesora se opredijelila za proces priključivanja Fakulteta Univerzitetu u Sarajevu. U 2002. godini za v.d. dekana izabran je prof. Ibrahim Džananović, a period njegovog kratkog upravljanja Fakultetom karakteriziran je, kako je u zvaničnim dokumentima ocijenjeno, krajnje primjerenim međuljudskim odnosima te izuzetnom radnom atmosferom.⁷⁶ U takvim uvjetima, Upravni odbor Fakulteta donio je Odluku o sprovođenju reforme nastavno-naučnog programa s uvođenjem kreditiranja analogno praksi "svjetskih i evropskih univerziteta", ali i reforme administrativnog poslovanja te ustroja biblioteke.⁷⁷ Sto se tiče spomenute reforme, realizirana je u dvije oblasti. Jedna se odnosila na reformu dva smjera studija. Slijedeći raniju praksu, jedan je oslovljen kao teološki (*usulu-d-din*), njegovi svršenici dobivali bi zvanje profesor islamske teologije, a bili bi ospozobljeni za obavljanje religijsko-prosvjetnih dužnosti u Islamskoj zajednici. Drugi je smjer religijske pedagogije (*et-terbijetu-d-dinije*), čiji bi svršenici bili nosioci zvanja profesor islamske pedagogije, ospozobljeni za rad na području mektebske nastave, vjeroumaka i religijske kulture u Zajednici te u predškolskim, osnovnim i srednjim ustanovama, ali i u medijima. Reformom je, također, ustanovljeno sedam katedri: Katedra Kur'ana, Katedra hadisa, Katedra akaida i islamske filozofije, Katedra fikha, Katedra za islamsku kulturu i civilizaciju, Katedra za jezike i književnost te Katedra pedagogije i psihologije.⁷⁸

I zvanično su pokrenute aktivnosti za proces uključenja Fakulteta Univerzitetu u Sarajevu, u svojstvu pridruženog člana. Iz tog razloga imenovana je Komisija za praćenje i vođenje aktivnosti na uključivanju u Univerzitet, kao i pripremu ugovora o uključivanju. Vođenje ovih aktivnosti, koje su inicirali najstariji profesori, preuzeo je novi dekan prof. Enes Karić nakon preseljenja prof. Džananovića na vječni svijet. U ovoj godini je penzioniran raniji dekan prof. Ramić.⁷⁹ Aktivnosti Fakulteta u narednom periodu bit će posebno karakterizirane dvjema aktivnostima. Jedna od njih odnosi se na snažno intenziviranje protokolarnog otvaranja Fakulteta, ne samo prema domaćoj već i prema međunarodnoj javnosti. U tom smislu vrijedi

navesti barem neke značajnije aktivnosti. Od januara do juna 2003. pokrenut je kurs "Diploma u islamskim naukama", na bosanskom i engleskom jeziku, predavanja koja se redovno održavaju i danas, za koji su poseban interes iskazali uposlenici ambasada stranih zemalja.⁸⁰ Učestale su posjete stranih delegacija Fakultetu, akademskih i diplomatskih, posebno ambasadora na službi u Bosni i Hercegovini,⁸¹ te predstavnika brojnih univerziteta i fakulteta s Istoka i Zapada, kao i velikog broja kulturnih te uopće javnih radnika.⁸² S druge strane novo rukovodstvo Fakulteta dodatno se posvetilo akademskom stručnom usavršavanju nastavnika i saradnika te potpunom tehničkom opremanju Fakulteta. Organizirane su brojne tribine i pokrenuta zvanična internetska stranica (prva domena glasila je: www.fin.ba).⁸³ Konstantno su angažirani novi asistenti i demonstratori, osiguravane stipendije za studente, unapređivan tehnološki kvalitet rada sekretarijata, biblioteke i Studentske službe. Pored toga otvoren je internetski klub za studente. Organizirani su, često besplatno, različiti kursevi, tribine i sl. a u 2004. godini Fakultet je primljen kao pridruženi član Univerziteta u Sarajevu.⁸⁴

Iako su prvi razgovori oko priključivanja Fakulteta Univerzitetu u Sarajevu vođeni još prije posljednje agresije, za vrijeme prvog dekanskog mandata prof. Ramića, početkom 21. st., opće stanje u visokom obrazovanju prilično je promijenjeno. Ne samo u Bosni i Hercegovini već u cijelome svijetu, unazad skoro četiri decenije, otvoreno se govori o dubokoj krizi i nastojanju pronalaženja različitih modusa njegove uspješne reforme. Ukratko, snažan izvanjski pritisak na akademske radnike s ciljem kreiranja takvih nastavnih planova i programa (uglavnom se koristi američki pojам "kurikulum") koji trebaju osposobljavati studente za tržišnu kompetentnost, rezultirao je gubljenjem duhovne, uvjetno rečeno "ideološke" supstance, tj. vertikale studija i izmeđanjem ureda zaduženih za posredovanje između univerziteta i tržišta u zasebne i veoma moćne ustanove (komore, specijalizirani instituti, istraživački centri i sl.), koje su se vremenom sve zornije udaljavale od unutarnje logike procesa prenošenja znanja, naročito od humanističke komponente obrazovanja, sve više se orientirajući diktatu tržišta. Kao posljedica, sistem industrijalizacije potisnuo je stavove akademske zajednice čime je marginalizirana pozicija profesora, odnosno učitelja/odgajatelja (*murabbi*). Razvijen je svojevrsni "akademski kapitalizam", konstantno opredijeljen za osporavanje relevantnosti uobičajenog, tradicionalnog procesa prenošenog znanja, a sve više otvoren za diktat poslovnog tržišta (obrazovanje kao strogo poslovni odnos).⁸⁵ Naprosto, ulazak teoloških fakulteta trebao je, u jednoj mjeri, reakutelizirati važnost duhovne, "ideološke" supstance visokog obrazovanja.⁸⁶ No, izmijenjena percepcija religije općenito, kako na Istoku tako i na Zapadu, također je u prvi plan postavila pitanje "potreba tržišta" (religijsko učenje kao odraz tržišnih potreba savremenih centara poslovne moći), što je imalo za posljedicu novo razumijevanje procesa obrazovanja unutar koga se, kao i u građanski orientiranim akademskim zajednicama, prednost daje tehnomenadžerstvu (*akademsko samoupravljanje*), a potiskuju naučno-pedagoške kompetentnosti (*naučna hijerarhija*). Stoga bi ozbiljna analiza posljedica uključivanja teoloških fakulteta u sastav Univerziteta, ali rađena iz teološke perspektive, bila važna i, zasigurno, krajnje zanimljiva.

Akademske 2005/06. i 2006/07. godine bile su vjerovatno jedne od najdinamičnijih etapa u poslijeratnom radu Fakulteta. Prvo je uveden i treći smjer studija, smjer za imame, hatibe i muallime, kao vrsta dodatne podrške imamima. Pokrenuta je dislocirana nastava u Tuzli i Bihaću. Također je u ovom vremenu angažiran i znatan broj nastavnika s islamskih pedagoških fakulteta, čime je, vjerojatno, tadašnje rukovodstvo Fakulteta željelo zaustaviti, odnosno preduprijediti razvoj negativnih odnosa između fakulteta. Stoga je 22. juna 2006. na Fakultetu

Poziv maturantima da upišu Fakultet islamskih nauka u Sarajevu – plakat iz 2004. godine

Potpisivanjem Ugovora između Univerziteta u Sarajevu i Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu 29. septembra 2004. godine, Fakultet islamskih nauka postao je pridružena članica Univerziteta u Sarajevu. (Faksimil prve strane ugovora)

Dekan Fakulteta islamskih nauka, prof. dr. Jusuf Ramić na jednoj od prvihs sjednica Senata Univerziteta u Sarajevu nakon što je Fakultet primljen u pridruženo članstvo.

Dekani Fakulteta islamskih nauka (sa lijeva na desno): prof. dr. Ismet Bušatlić; emeritus prof. dr. Jusuf Ramić; prof. dr. Zuhdija Hasanović; emeritus prof. dr. Omer Nakičević i akademik prof. dr. Enes Karić

islamskih nauka u Sarajevu potpisana ugovor o nastavno-naučnoj i naučnoistraživačkoj saradnji između Fakulteta islamskih nauka, Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici i Islamske pedagoške akademije u Bihaću. Rukovodstvo Fakulteta svoje aktivnosti posebno je usmjerilo ka pitanju poboljšanja odgojnog rada sa studentima. Iz tog razloga⁸⁷ Fakultet je aktuelizirao inicijativu za izgradnju Studentskog doma čiji bi obavezan sadržaj predstavljao upravo odgojni rad sa studentima. Sakupljena je sva neophodna dokumentacija te urađen idejni projekat, a potom se krenulo i u potragu za donatorima.⁸⁸

Nakon isteka i drugog mandata prof. Enesa Karića u mjesecu junu 2007. godine Nastavno-naučno vijeće Fakulteta je za novog dekana izabrao prof. Ismeta Bušatlića, čiji je mandat započeo 2. oktobra 2007. godine. Fakultet je nastavio s intenzivnim otvaranjem i saradnjom sa stranim diplomatomama te je, kao jedna od posljedica te saradnje, 28. augusta 2008. godine, u dogovoru s Ambasadom Islamske Republike Pakistan u Bosni i Hercegovini, na Fakultetu otvorena "Ikbalova katedra" povodom sedamdeset godina od smrti Muhammeda Ikbala.⁸⁹ Nastavljeni su i radovi na izgradnji doma, kao i praksa stipendiranja studenata i osiguranja njihove ishrane. Fakultet je posjetila i delegacija Travničkog muftijstva radi uspostavljanja bolje saradnje te je tom prilikom dogovorenog pokretanje dislocirane nastave i u Travniku.⁹⁰ Kao konkretna posljedica uključivanja Fakulteta u sastav Univerziteta u Sarajevu, u četvrtak 25. juna 2009. godine u Rektoratu Univerziteta u Sarajevu prvi put u historiji Fakulteta islamskih nauka promovirana su i trojica doktora nauka sa FIN-a.⁹¹ U 2012. godini, inicirano dokumentom "Prijedlog reorganizacije studija na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu"⁹² pokrenuti su razgovori, a potom je sprovedena i nova reforma nastavnog plana i programa.

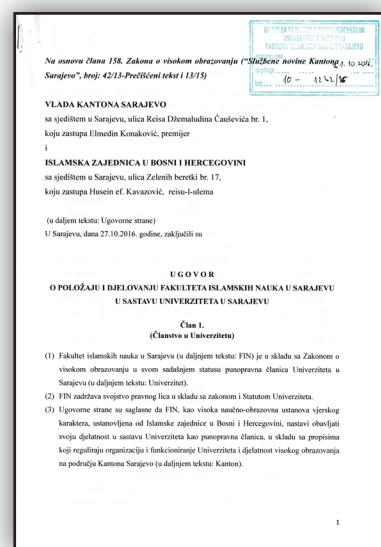
Dokument nije pretendirao ponuditi najbolje rješenje za sve probleme, već tek poslužiti kao osnova za pokretanje ozbiljnih razgovora o cijelokupnom nizu problema, počevši od stanja religijskog obrazovanja u Bosni, na svim nivoima. Upravo kao posljedica tih razgovora, Fakultet je sproveo posljednju reformu studija, nudeći ne samo drukčiji pristup načinu izučavanja teoloških tema već i uvodeći nove nastavne predmete.

Umjesto zaključka: Fakultet islamskih nauka danas

U aprilu 2015. godine za novog dekana Fakulteta izabran je prof. Zuhdija Hasanović, na čiji je prijedlog odmah imenovan i naruči tim njegovih saradnika. Slijedeći dotadašnju dinamiku, rad Fakulteta je u posljednje dvije godine dodatno intenziviran. U toku je posljednja faza realiziranja projekta izgradnje studentskog doma, o čemu smo ranije govorili. Najavljen je da bi dom trebao biti završen krajem 2017. godine, čime bi četrdeseta godišnjica ponovnog aktiviranja rada Fakulteta bila dodatno svečano obilježena.⁹³

U 2014. godini Uprava za obrazovanje i nauku Rijaseta Islamske zajednice prezentirala je projekt pod nazivom: "Strategija razvoja obrazovnih i naučnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini (2014-2024)". U 2017. godini pokrenuta je i javna rasprava o Prijedlogu Nacrtu novog Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo. Dok je Strategiju moguće razumijevati kao unutarnji faktor koji će utjecati na daljnji razvoj Fakulteta, Nacrt se, bez ikakve sumnje, indirektno odnosi na njegov budući odgojni aspekt djelovanja. U dijelu Nacrta se preporučuje odustajanje od pedagoške zrelosti kao jednog od uvjeta nastavničkih napredovanja u viša akademска zvanja. Pozivajući se na već nekoliko puta oslovljavanu suštinu svakog, naročito religijskog obrazovanja, više je nego jasno da bi ovim jedna od osnovnih vrijednosti Fakulteta bila u dobroj mjeri relativizirana, a insistiranje na njenoj daljnjoj aktuelnosti zavisilo bi isključivo od unutarnje politike Fakulteta, preciznije od mogućnosti donošenja jednog internog dokumenta – preporuke u kojem bi se insistiralo na njenoj važnosti. Jednako bitno, sadržaj predložene Strategije, na kojoj su predlagaci vrijedno radili, ipak postavlja Fakultet islamskih nauka u jedan novi položaj.

Pozicija Fakulteta nakon posljednjeg restrukturiranja Islamske zajednice bitno je izmijenjena, a kako se zaključuje pažljivim iščitavanjem sadržaja Strategije, njenim prihvaćanjem perspektiva razvoja Fakulteta bila bi dodatno uvjetovana.⁹⁴ Ipak, bez obzira na moguće ocjene naravi Nacrtu i Strategije, jasno je da se Fakultet islamskih nauka nalazi pred novim izazovima. Kvalitet odgovora na njih, koji će ponuditi sadašnje, ali i nove generacije nastavnika, bit će dostatan pokazatelj njegove intelektualne snage, što će, sigurni smo, biti i predmet novih kritičkih studija.

Potpisivanjem Ugovora između Vlade Kantona Sarajevo i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 27. oktobra 2016. godine definirane su posebnosti Fakulteta islamskih nauka kao punopravne članice Univerziteta u Sarajevu. (Faksimil prve strane ugovora)

035

Fakultet islamskih nauka je punopravnim članstvom u Univerzitet u Sarajevu dobio i novo vizuelno obilježje koje prati vizuelno obilježje Univerziteta.

Formiranje teoloških modernih visokoobrazovnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

Prvi red s desna: Ahmet Alibašić, Mehmed Kico, Enes Ljevaković, Enes Karić, Omer Nakičević, Zuhdija Hasanović, Jusuf Ramić, Adnan Silajdžić, Ismet Bušatlić, Nedžad Grabus, Mustafa Hasani, Kenan Musić. **Drući red s desna:** Samedin Kadić, Dževad Hodžić, Senad Ćeman, Amira Trnka-Uzunović, Dina Sijamhodžić-Nadarević, Nedim Begović, Almir Fatić, Dževad Šošić, Asim Zubčević, Amrudin Hajrić. **Treći red s desna:** Fadilj Maljoki, Muhamed Fazlović, Samir Beglerović, Zehra Alispahić. **Četvrti red s desna:** Orhan Jašić, Ahmed Čolić, Abdul-Aziz Drkić i Abdulfettah Shehata.

Bilješke:

- 1 V. Adnan Silajdžić "Istinske i odgovorne pobožnosti nema bez života i kulture (intervju)", *Preporod*, Sarajevo, br. 4/1086, 15.02.2017, str. 12.
- 2 Fehim Spaho, "Šerijatska sudačka škola", u knjizi: *Reis Fe-him ef. Spaho*, Sarajevo, Dobra knjiga, 2011, str. 371-372.
- 3 Zanimljivo je da je u "Spomenici" Šerijatske sudačke škole donesen i integralni tekst njenoga Statuta, no, naslovljen sa "Status Škole za šerijatske suce".
- 4 Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu: Izdana prilikom pedesetogodišnjice ovoga Zavoda (1887-1937), Sarajevo, Islamska dionička štamparija, bez god. izd., str. 64.
- 5 Ibid., str. 68-74.
- 6 Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu, str. 33-34.
- 7 Ibid., str. 78-91.
- 8 V.: "Štatut o ustrojstvu škole za šerijatske suce", član 6, u: Ibid., str. 24.
- 9 Uputno je navesti da je u akademskoj 1990/91. godini Islamski teološki fakultet, prema ranije odluci Nastavno-naučnog vijeća kojim je predsedavao akademik Hamdija Ćemerlić, organizirao izložbu i akademiju s ciljem obilježavanja stotinu godina od utemeljenja Šerijatske sudačke škole. Najveći dio obaveza, ispred Radne grupe, preuzeo je prof. Omer Nakičević. Ipak, brojni faktori, izvanjski i unutrašnji, utjecali su da i pored kvalitetne pripreme (istraživanje dokumenata u nekoliko arhiva u Austriji i Bosni i Hercegovini, priprema i objavljivanje kataloga Akademije i sl.), manifestacija nije održana na zadovoljavajućem nivou. Prisustvovao je veliki broj zvanica, iz religijskog te kulturnog i političkog života,
- 10 no, dominantna nezainteresiranost među (...) uveliko je potkvarila opći utisak. Angažirano je tom prilikom i troje predavača: rahmetli hafiz Mahmud Traljić, mr. Muhamrem Omerdić i Ismet Bušatlić. V.: dopis dr. Omera Nakičevića Islamskom teološkom fakultetu: "Izvještaj o akademiji i izložbi u amfiteatru ITF u povodu 100-godišnjice ŠSS u Sarajevu", br. protokola 37/91, od 26.03.1991. godine. Arhiv Fakulteta islamskih nauka, kutija sa godinom 1991, br. 03-1. Kasnije je sakupljeni materijal prof. Nakičević izložio u knjizi: *Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka (1887-1998)*, priedio: prof. dr. Omer Nakičević, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 1998.
- 11 H.A.K. (Kasim Hadžić), "Rasadnik hrvatskog nacionalizma najviši islamski naučni zavod u Evropi je Viša šerijatska škola u Sarajevu", *Osvit*, Sarajevo, god. I, 1942, br. 1, str. 6.
- 12 Kasim Hadžić, "Viša islamska šerijatsko-teološka škola u Sarajevu", *Takvim za 1983. godinu*, Sarajevo, Predsjedništvo Udruženja islamskih vjerskih službenika u SR BiH, bez god. izd., str. 140-141.
- 13 "Viša islamska šerijatsko-teološka škola", *Narodna pravda*, br. 32, 01.09.1940, str. 7.
- 14 V. poglavje "Usmeni ispit", čl. 10-27. Statuta Više islamske šerijatsko-teološke škole, Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, fond "Viša islamska šerijatsko-teološka škola", kutija br. 44. (*nenumerirano*)
- 15 "Viša islamska šerijatsko-teološka škola", *Narodna pravda*, str. 7. Premda tekst nije potpisani, na temelju duboke upućenosti u probleme VIŠT-a izražene u njegovom sadržaju, moguće je prepostaviti da je autor neko od profesora Više islamske šerijatsko-teološke škole.
- 16 Usp.: Muhamed Hadžijahić, "Muslimanske rezolucije iz 1941.

- godine", u zborniku: *1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine: Naučni skup održan u Drvaru od 7. do 9. oktobra 1971. godine*, Sarajevo, "Veselin Masleša", 1973, str. 275-282.; također tekst iz kojeg je vidljivo da su rezolucije pisane i van institucija: Samir Beglerović, "O muslimanskoj rezoluciji protiv progona Srba i Jevreja u Višegradi", *Forum Bosnae*, Sarajevo, br. 74-75, 2016, str. 210-223.
- 16 Usp.: Kasim Hadžić, *Viša islamska šeriatsko-teološka škola u Sarajevu*, str. 144-145.
- 17 Premda je iz dosadašnjega konteksta razvoja muslimanskog visokog obrazovanja jasno, ipak ćemo naglasiti da je titula "profesor" nastavnika Šerijatske sudačke škole i Više islamske šeriatsko-teološke škole data kao svojevrsna nostrifikacija tradicionalnih diploma (*idžaza*). Za nastavnike koji su stekli akademski gradus doktora nauka po modernom sistemu školovanja, pored zvanja "profesor" stavljali smo i odrednicu "doktor" (dr.).
- 18 Kasim Hadžić, *Viša islamska šeriatsko-teološka škola u Sarajevu*, str. 146-149.
- 19 Ove ocjene iznošene su na skoro svakome sastanku, usp. npr.: "Zapisnik sa sastanka u Saveznoj komisiji za verska pitanja održanog 23. 2.1960. god.", Savezna komisija za verska pitanja FNRJ, pov. br. 01-53/1, Sarajevo, 01.08.1961. godine, str. 2. Arhiv Federacije BiH, fond Savezne komisije za vjerska pitanja (SKZVP), br. 364/61.; Republička komisija za vjerska pitanja SRBiH, "Bilješka o razgovoru sa Reis-ul-ulemom", razgovor vodio predsjednik Komisije Novak Andelić, Sarajevo, 08. august 1972. godine, br. 08-146/72, od 08.08.1972. godine. Arhiv FBiH, fond KZOZ, br. 08/72.
- 20 Usp.: "Izvještaj o radu Vrhovnog islamskog starještinstva Islamske zajednice u SFR Jugoslaviji u vremenu od 26. decembra 1970. do 27. decembra 1971. godine, podnesen Vrhovnom saboru Islamske zajednice u SFRJ na zasjedanju održanom u Beogradu dana 27. decembra 1971. godine", *Glasnik Vrhovnog starještinstva Islamske zajednice*, god. XXXV, br. 3-4, mart-april, 1972, str. 176-178.
- 21 V.: Husein Dozo, "Uloga i doprinos hadži Sulejman-ef. Kemure u podizanju Islamskog teološkog fakulteta", *Glasnik Vrhovnog islamskog starještinstva u SFRJ*, tematski broj naslovljen: "Otvaranje Islamskog teološkog fakulteta", br. 5, 1977, str. 586; također: "Zasluge rahmetli Sulejman ef Kemure", *Preporod*, tematski dio naslovljen: "Sa svečanosti otvaranja Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, ševal 1397./septembar 1977.", god. VIII, br. 19-20 (170-171), 1-31 oktobar 1977./17. ševal 1397, str. 5.
- 22 V.: dokument: "Pitanja koja bi se mogla pokrenuti u razgovoru sa Reisu-l-ulemom", Zemaljska komisija za vjerska pitanja, Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, br. 200/60, str. 6.
- 23 V.: "Zapisnik sa sastanka u Saveznoj komisiji za verska pitanja održanog 23.12.1960. god.", Savezna komisija za verska pitanja FNRJ, pov. br. 01-53/1, Sarajevo, 01.08.1961. godine, str. 2. Arhiv Federacije BiH, fond Savezne komisije za vjerska pitanja (SKZVP), br. 364/61.
- 24 Tako je naprimjer 12.03.1968. godine, u emisiji Radija Madrid za Jugoslaviju, poznati književnik i političar pročitao "Otvoreno pismo Reisul ulemi hadži Sulejmanu Kemuri", u kome je, pored ostalog, iznio i gore spomenuto optužbu. No, važno je naglasiti da je autor od samoga početka imenovanja Sulejmana Kemure na poziciju reisu-l-uleme, bio njegov protivnik, što može govoriti o mogućoj čisto političko-ideološkoj pozadini ovoga obraćanja. V.: "Emisija Radio Madrida za Jugoslaviju o otvorenom pismu Reisu", br. 01-149/1-68, od 01.04.1968. godine, Arhiv Federacije BiH, fond SKZVP, 149/68.
- 25 V. npr. decidan stav Vrhovnog sabora Islamske zajednice: "Obavještenje o održanim republičkim i Vrhovnom saboru Islamske zajednice", *Glasnik Vrhovnog starještinstva Islamske zajednice*, god. XXXIII, br. 1-2, januar-februar, 1970, tačka br. 2, str. 80.
- 26 Usp.: "Izvještaj o radu Vrhovnog islamskog starještinstva Islamske zajednice u SFR Jugoslaviji u vremenu od 6. novembra 1969. do 25. decembra 1970. godine, podnesen Vrhovnom saboru Islamske zajednice na zasjedanju u Beogradu dana 26. decembra 1970. godine", *Glasnik Vrhovnog starještinstva Islamske zajednice*, god. XXXIV, br. 1-2, januar-februar, 1971, potpoglavlje "1. Izvršenje zaključaka Vrhovnog sabora", str. 98.
- 27 "Izvještaj Vrhovnog islamskog starještinstva Islamske zajednice u SFRJ u Sarajevu o radu u vremenu od 28. decembra 1971. do 24. decembra 1972. godine, podnesen Vrhovnom saboru Islamske zajednice u SFRJ na zasjedanju održanom u Beogradu dana 24. decembra 1972. godine", *Glasnik Vrhovnog starještinstva Islamske zajednice*, god. XXXVI, br. 3-4, mart-april, 1973, str. 153.
- 28 Ibid., str. 155-157. O pozitivnim rezultatima usp. dokument Vrhovnog islamskog starještinstva u Sarajevu, br. 1585/73, od 11.08.1973. godine, objavljen pod naslovom: "Svim odborima Islamske zajednice u SRBiH", *Glasnik Vrhovnog islamskog starještinstva u SFRJ*, god. XXXVI, br. 9-10, septembar-oktobar, 1973, str. 387-390.
- 29 Ibid., sr. 157.
- 30 Ibid.
- 31 Izvještaj Vrhovnog islamskog starještinstva Islamske zajednice u SFRJ u Sarajevu o radu u vremenu od 28. decembra 1971. do 24. decembra 1972. podnesen Vrhovnom saboru Islamske zajednice u SFRJ na zasjedanju održanom u Beogradu dana 24. decembra 1972. godine, str. 154.
- 32 "U susret Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu", *Glasnik Vrhovnog islamskog starještinstva*, god. XXXVI, br. 7-8, juli-august, 1973, str. 300.
- 33 V.: Republička komisija za vjerska pitanja SRBiH, "Bilješka o razgovoru sa Reis-ul-ulemom", razgovor vodio predsjednik Komisije Novak Andelić, Sarajevo, 08. august 1972. godine, br. 08-146/72, od 08.08.1972. godine. Arhiv FBiH, fond KZOZ, br. 08/72.
- 34 Usp.: "Neautorizovani magnetofonski snimak sa sjednice Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća i predsjednika opštinskih komisija", održane u prostorijama Skupštine SRBiH, dana 29.05.1975. godine, str. 8. Između ostalog, na toj sjednici rečeno je: "Mi znamo šta svaki fakultet znači, da on podrazumijeva odgovarajuće i naučne djelatnosti, da podrazumijeva kružoke, čitav niz drugih aktivnosti na mnogo višem i većem nivou nego što je do sada bio slučaj sa srednjom školom - medresom. Isto tako nama je jasno da samom prirodnom jednog fakulteta, jedne univerzitetske ustanove kao što je islamski fakultet, da to znači proširivanje i produbljivanje međunarodnih veza Islamske zajednice. Tu su i veze sa univerzitetima u drugim islamskim zemljama, i normalno je da će ta aktivnost u predstojećem periodu biti mnogo veća." (str. 18., transkripta)
- 35 V.: "Izvještaj o radu Republičke komisije za vjerska pitanja SRBiH i stanju odnosa sa vjerskim zajednicima u SRBiH za 1974. godinu", Sarajevo, februara 1975. godine, Str. pov. broj: 011-11/75, Sarajevo, od 24.02.1975. godine, str. 6. (nenumerirano)
- 36 Ibid.
- 37 V.: "Informacija", god. 1975, br. 6, Sarajevo, jula 1975. godine, Strogo pov. broj: 09-109/75, str. 6. (nenumerirano)
- 38 Husein Dozo, "Perspektive i zadaci Islamskog teološkog fakulteta", *Glasnik Vrhovnog islamskog starještinstva u SFRJ*, tematski broj, str. 534-537.
- 39 Ibid., str. 538-541. Također usporediti raniji, identičan stav Vrhovnog islamskog starještinstva: "Izvještaj o radu Vrhovnog islamskog starještinstva Islamske zajednice u SFR Jugoslaviji od 24. decembra 1972. do 25. decembra 1973. godine podnesen Vrhovnom saboru Islamske zajednice u SFR Jugoslaviji na zasjedanju u Beogradu dana 25. decembra 1973. godine", *Glasnik Vrhovnog islamskog starještinstva*, god. XXXVII, br. 1-2, januar-februar, 1974, str. 60-62.

Veliki atrij Fakulteta islamskih nauka, pozornica za brojne manifestacije kulturnog i religijskog sadržaja.

- 40 V.: "Izvještaj o radu za 1975. godinu i Program rada za 1976. godinu", Izvršno vijeće Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, Komisija za odnose sa vjerskim zajednicama, Str. pov. broj: 011-210/76, Sarajevo, 22. I 1976, str. 28. (nenumerirano)
- 41 Usp.: Husein Đozo, "Naš Fakultet - Inspiracija i obaveza", *Preporod*, god. VIII, br. 8 (159), 15-30 april 1977, str. 1.
- 42 Hamdija Ćemerlić, (pozdravni govor), *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, tematski broj, str. 509.
- 43 Usp.: Amfilohije Radović, (obraćanje), *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, tematski broj, str. 555-558. (U tekstu je greškom napisano ime izlagača kao "Alfilohije Radović", a ista greška ponovljena je i u *Preporodovom* prilogu.)
- 44 Usp.: Ljubo Lucić, (obraćanje), *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, tematski broj, str. 558-559.
- 45 Usp. Tomislav Jablanović, (obraćanje), *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, tematski broj, str. 559-561.
- 46 V.: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, *Izvještaj o radu Starješinstva Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije*, Sarajevo, maja 1978, str. 60. Arhiv Vrhovnog islamskog starješinstva, Gazi Husrev-begova biblioteka.
- 47 *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, tematski broj, str. 585.
- 48 Podatak da je kurra hafiz prof. Trebinjac pored kiraeta pre- davao i hadis, vjerovatno je greškom ispušten u ovome pregledu *Preporoda* na koji se pozivamo.
- 49 "Nastavnici Islamskog teološkog fakulteta", *Preporod*, br. 22 (173), 15-30 novembar 1977, str. 8.
- 50 Redovni: Ismet Bušatlić, Halil Mehtić, Adnan Silajdžić, Sead Seljubac, Hasan Čengić, Hamdi Iljazi, Izet Osmanović, Rešid Hafizović, Habib Mandžić i Hajrudin Morina. Vanredni: Omer Štulanović, Ibrahim Lisovac, Orhan Bajraktarević, Muhamrem Omerdić, Ishak Sedić i Safet Karaman. *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, tematski broj, str. 585.
- 51 "Islamski teološki fakultet počeo sa radom", i "Prvi radni čas", *Preporod*, br. 22 (173), 15-30 novembar 1977, str. 8.
- 52 V.: "Nastavni kadar na Islamskom teološkom fakultetu u periodu od osnivanja Fakulteta (1977) do danas (1990)", *Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta*, Sarajevo, Islamski teološki fakultet (priprema: "El-Kalem"), br. 3, 1990, str. 172-173.
- 53 Husein Đozo (1982. godine), kurra hafiz Ibrahim Trebinjac (1982. godine), Ahmed Smajlović (1988. godine), Hamid Hadžibegić (1988. godine), Džemal Čehajić (1989. godine), te Hamdija Ćemerlić (1990. godine).
- 54 "Izvještaj o radu VIS-a u 1978/79. godini", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. XLII, br. 4, juli-august, 1979, str. 357.
- 55 Zanimljivo je da je u jeku značajnih političkih promjena unutar bošnjačkog korpusa nakon završetka posljednje Agre-

- sije na Bosnu, skoro identičan slučaj primjećen u odnosu prema kvalitetu studija na Fakultetu islamskih nauka. V. npr.: *Novi muallim*, god. III, Sarajevo, 21. ševval 1422/05. januar 2002, br. 8, str. 160-161.; i str. 190-191.
- 56 V.: "Izvještaj o radu Vrhovnog islamskog starješinstva u 1979/80. godini", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. XLIII, br. 4, juli-august, 1980, str. 176-177.
- 57 V.: "Izvještaj o radu Vrhovnog starješinstva Islamske zajednice u SFRJ", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. XLV, br. 4, juli-august, 1982, str. 451-452.
- 58 Izvještaj o radu Vrhovnog starješinstva Islamske zajednice u SFRJ održanog 7. juna 1983. godine u Beogradu", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. XLVI, br. 4, juli-august, 1983, str. 577.
- 59 "Izvještaj o radu Vrhovnog starješinstva Islamske zajednice u SFRJ", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. XLVII, br. 3, maj-juni, 1984, str. 351-352.
- 60 Usp.: Izvještaj o radu Vrhovnog starješinstva Islamske zajednice u SFRJ za period maj 1984 – juni 1985.", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. XLVIII, br. 3, maj-juni, 1985, str. 313-314.; "Izvještaj o radu Vrhovnog starješinstva u periodu maj 1986 – maj 1967 [1987]", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. L, br. 3, maj-juni, 1987, str. 406-407; "Izvještaj o radu Vrhovnog starješinstva u SFRJ u periodu od 18. aprila 1987. do 8. aprila 1988. godine", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. LI, br. 3, maj-juni, 1988, str. 309-310. U zvaničnom Izvještaju, između ostaloga, rečeno je: "Takoder smatramo da bi mogli biti aktivniji u praćenju predavanja, polaganju ispita i masovnjem i aktivnjem učešću u vannastavnim aktivnostima Udruženja studenata i sl." (*Izvještaj o radu u šk. 1984/85. godini*, Islamski teološki fakultet Sarajevo, Sarajevo, maja 1985, br. 49/85, od 23. 04.1985, str. 2.; privatni arhiv autora)
- 61 "Izvještaj o radu Vrhovnog islamskog starješinstva u periodu maj 1988 – mart 1989.", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, god. LII, br. 3, maj-juni, 1989, str. 326.
- 62 V.: *Zapisnik sa Treće redovne sjednice NNV-a*, 27. decembra 1990. god., br. 20/91, od 19. 02. 1991, Arhiv Fakulteta islamskih nauka (FIN), kutija 1990. godina, (nenumerirano), str. 1-2.
- 63 *Zapisnik sa Četvrte redovne sjednice NNV-a*, održane 28. februara 1991, br. 39/91, od 01. 04. 1991, Arhiv Fakulteta islamskih nauka (FIN), kutija 1990. godina, (nenumerirano), str. 2.
- 64 Fikret Karović, *Izvještaj o radu*, br. 71/91, od 30.05.1991, Arhiv FIN-a, kutija 1991. godina, br. 03-02.
- 65 *Zapisnik sa Šeste sjednice Nastavno-naučnog vijeća* održane 14. juna 1991. god., br. 98/91, od 29.07.1991, Arhiv FIN-a, kutija 1991. godina, br. 03-1, (nenumerirano)
- 66 V.: *Statut*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 1991, str. 1, br. 98/91. Arhiv FIN-a, kutija 1991. godina, (nenumerirano).
- 67 Ibid., str. 1.
- 68 Usp.: *Statut*, 5. poglavljje: "Nastavni i naučnoistraživački rad – Diplomski studij", Čl. 47.
- 69 V. npr.: (*Molba za izradu pečata Fakulteta*), br. 4/92, od 13. 01. 1992, Arhiv FIN-a, kutija 1991. godina (nenumerirano).
- 70 V.: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, god. LVII, br. 4-5, april-juni, 1995, str. 87. (Radi ekonomičnosti, citirani izvir nadalje ćemo navoditi samo kao "Glasnik".)
- 71 "Zapisnik sa Sedme redovne sjednice Rijaseta IZ održane u Bihaću 17. i 18. novembra 1995. godine, odnosno 24. i 25. rebiu-l-ahira 1416. god. po H.", *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, god. LVIII, br. 4-6, april-juni, 1996, str. 257; V.i Odluku o pokretanju postdiplomskog studija, razrađenu u tri člana: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta",
- Glasnik, god. LVIII, br. 4-6, april-juni, 1996, str. 257.
- 72 Uvijek je jedna grupa studenata, najčešće starijih godina, predavanja slušala u hodniku jer nije bilo dovoljno učionica. Iz toga vremena simpatična je i anegdota kojoj su svjedočili studenti prve godine studija. Dok je jedan nastavnik predavao studentima u hodniku, naišao je drugi nastavnik te komentirao svome kolegi kako se skoro gubi smisao nastave u takvim uslovima. Na to je prvi nastavnik rekao da ne postoji drugi način a, konačno, i Sokrat je predavanja održavao hodajući. Drugi nastavnik se nasmijao i zaključio: "Tačno, mada, ovo što mi predajemo, nije tek filozofija..."
- 73 V. više: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXII, br. 5-6, maj-juni, 2000, str. 496-497.
- 74 V.: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXIII, br. 7-8, juli-august, 2001, str. 703.
- 75 V.: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXIX, br. 5-6, maj-juni, 2002, str. 545-546.
- 76 V.: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXX, br. 5-6, maj-juni, 2003, str. 460.
- 77 Ibid., str. 461-462.
- 78 V.: Ibid., str. 554.
- 79 Ibid., str. 555.
- 80 V.: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXXI, br. 5-6, maj-juni, 2004, str. 556.
- 81 Ibid., str. 558.
- 82 Usp.: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXXII, br. 5-6, maj-juni, 2005, str. 528.
- 83 V. više: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXXI, br. 5-6, maj-juni, 2004, str. 556-557.
- 84 V.: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXXII, br. 5-6, maj-juni, 2005, str. 527-528.
- 85 V. više: Frank Donoghue, *The Last Professors: The Corporate University and the Fate of the Humanities*, New York, Fordham University Press, 2008, str. 97-100.
- 86 O ovome je jednom prilikom govorio član Senata Univerziteta u Sarajevu ispred Fakulteta islamskih nauka, prof. dr. Adnan Silajdžić, u mjesecu februaru 2008. godine. (Neobjavljeni tekst izlaganja, privatni arhiv autora.)
- 87 Razgovor sa prof. Enesom Karićem, voden u ponedjeljak, 27. marta 2017. godine, u Profesorovom uredu na Fakultetu islamskih nauka.
- 88 "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXXV, br. 5-6, maj-juni, 2008, str. 537.
- 89 "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXXVI, br. 5-6, maj-juni, 2009, str. 558.
- 90 Ibid., str. 565.
- 91 Štavio, upravo se doktorand Fakulteta Kenan Čemo, jedan od najboljih studenta, tom prilikom zvanično obratio rektoru i dekanima Univerziteta te svim prisutnima, ispred svoje generacije doktora nauka sa svih fakulteta. Vidi: "Godišnji izvještaj o radu Rijaseta", *Glasnik*, god. LXXVII, br. 5-6, maj-juni, 2010, str. 583.
- 92 Dokument, čiji su autori prof. Adnan Silajdžić i doc. Samir Beglerović, napisan je 15. juna, a zaprimljen na protokolu Fakulteta 18.06.2012. godine.
- 93 Radi pregleda najvažnijih aktivnosti, v.: H.A., "Uskoro završetak izgradnje studentskog doma FIN-a: Studentski dom FIN-a će imati 59 soba", *Preporod*, br. 8/1090, 15. april 2017, str. 22.
- 94 Usp. kritičku analizu: Adnan Silajdžić, Samir Beglerović, "Osrt na predloženu Strategiju razvoja visokoškolskih i naucnih ustanova", *Novi muallim*, god. XV, br. 59, jesen 2014, str. 29-32.

Vrijeme utemeljenja i utemeljitelji

Hilmo Neimarlija

Fakultet islamskih nauka najznačajniji je projekat Islamske zajednice i najvrednije zajedničko dobro koje su ostvarili muslimani ovih prostora u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. U razvijanju i realizaciji zamisli Fakulteta kao visokoobrazovne islamske ustanove sudjelovali su najistaknutiji alimi i islamski angažirani intelektualci u bošnjačkom narodu. U osiguranju materijalnih sredstava za podizanje i rad Fakulteta učestvovali su, u prvom redu kroz akciju zekata i sadekatu-l-fitra, svi muslimani koji su držali do vjere i obaveza prema svojoj vjerskoj zajednici.

Osnivanje Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu uključivalo je izvjesnost o osnovama njegova postojanja, svijest o potrebi pripadnika Islamske zajednice za visokoobrazovnom vjerskom institucijom i o pravu bošnjačkog naroda na teološku instancu u razvijanju vlastitog identiteta. Međutim, misao o visokom islamskom učilištu u drugoj Jugoslaviji bila je dugo vremena prisutna u svijesti bosanskih muslimana na negativan način, kao misao o državnom oduzimanju muslimanima nečega što su imali i njihovoj neravnopravnosti sa pripadnicima druge dvije najbrojnije tradicionalne vjerske zajednice. Vlasti socijalističke Jugoslavije su 1945. zatvorile Višu šerijatsko-teološku školu u Sarajevu, koja je ustvari bila fakultet sa osam semestara, i muslimani su tada, za razliku od pripadnika Pravoslavne i Katoličke crkve, ostali bez teološkog fakulteta.

Viša šerijatsko-teološka škola, kao "najviši islamski vjerski zavod u Kraljevini Jugoslaviji" osnovana je 1935, nakon višegodišnjih nastojanja rukovodstva Islamske zajednice. Njezino izdržavanje je bilo "dužnost Države". Prema osnivačkom aktu, nastavnom programu i praktičnom usmjerenu polaznika imala je zadaču pripremanja visokoobrazovanih kandidata za odgovorne vjerske dužnosti i kandidata za državnu službu.

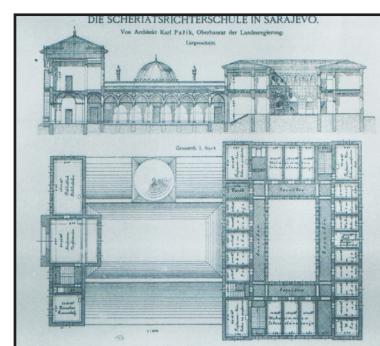
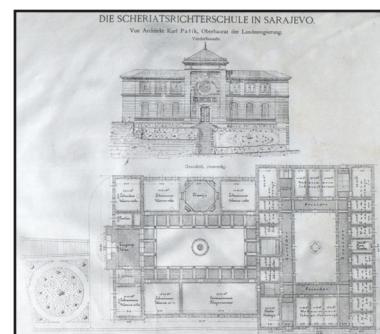
Obustavljanje njezinog rada izvršeno je u sklopu primjene Zakona o ukidanju šerijatskih sudova, kojem je ona podlijegala djelomično i kojim su isključene potrebe državnih institucija i službi za šerijatski obrazovanim kadrovima. Zatvaranje Više šerijatsko-teološke škole je tako formalno priređeno i faktički uključeno u proces političkog destruiranja ustanova vjerskog obrazovanja i društvenog uzdizanja vrijednosti i ustanova svjetovnog obrazovanja. U Islamskoj zajednici su tim procesom postupno obuhvaćeni i mektebi i medrese kao ustanove osnovnog i srednjoškolskog vjerskog obrazovanja.

Bošnjaci lišeni prava na svoje obrazovne institucije

Spoznaja o zatvaranju Više šerijatsko-teološke škole, kao činu nasilja države prema reprezentativnoj vjerskoj instituciji i negativnim posljedicama nepostojanja visoke islamske obrazovne ustanove po vjersko obrazovanje i položaj muslimana u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji, nije imala javna izlaganja. Njezino eksponiranje je u prvo vrijeme nosilo rizik politički neprihvatljivog osporavanja proklamirane ravnopravnosti pripadnika različitih religija i posredno svjedočenje o neravnopravnosti Bošnjaka s drugim narodima u jugoslavenskoj državnoj zajednici. Kasnije je ono uključivalo mogućnost relativiziranja obustave rada mekteba i medresa, što je za vjerski život i praktične vjerske potrebe muslimana imala direktnije i teže posljedice. Na te razloge javnog prešućivanja zatvaranja Više šeri-

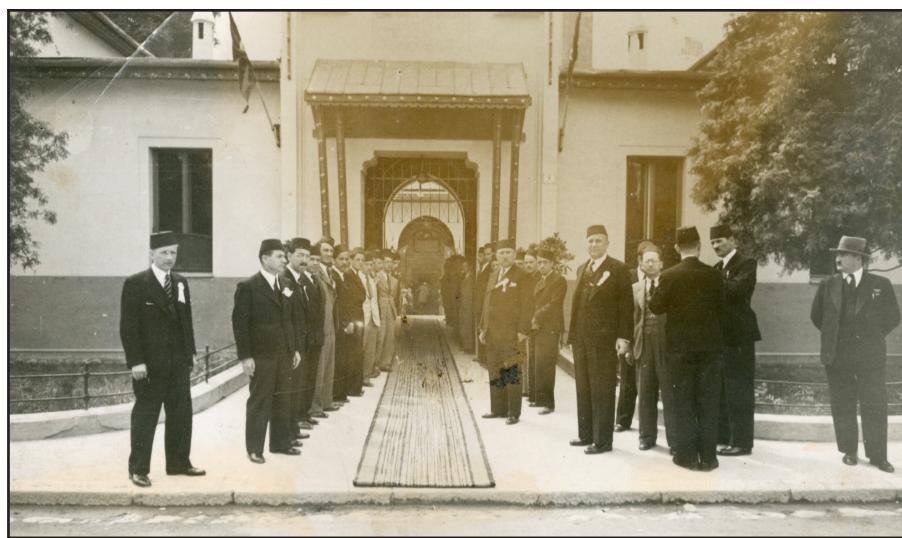
Šerijatska sudačka škola - grafika Anke Lynker iz 1893.

Šerijatska sudačka škola prema zamisli i projektu čuvenog arhitekta Karla Paržika.

Šerijatska sudska škola, dvorište sa trijemom. Izgled 1888. godine.

Studenti Više islamske šerijatsko-teološke škole na dan ustoličenja reisu-l-uleme Fehim-ef. Spahe na ulazu u Carevu džamiju u Sarajevu. 9. juli 1938. godine.

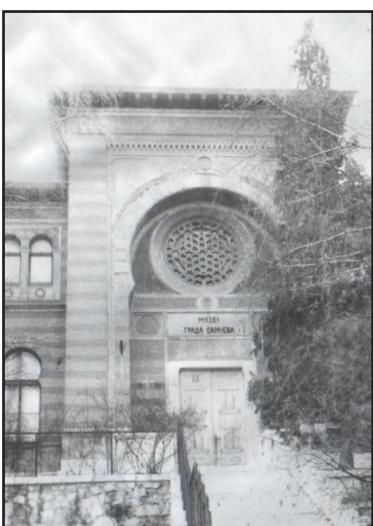
jatsko-teološke škole posredno upućuju tekstovi prvih ustava Islamske zajednice u drugoj Jugoslaviji.

Prvi Ustav Islamske vjerske zajednice u Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji donesen je 1947. i u njemu je očitovano zakonsko pravo Islamske zajednice na javno manifestiranje vjere i vršenje vjerskih dužnosti te iskazana njezina samostalnost u upravljanju i uređivanju vjerskih, vjersko-prosvjetnih i vakufsko-imovinskih poslova. U stvarnosti je, međutim, bilo drukčije. Jednopartijska vlast komunista je zastupala politički totalitarizam i ateistički svjetonazor, sistemski radila na kulturnom obezvređivanju religije, političkom onemogućavanju društvenog utjecaja religijskih institucija i nadzoru nad preostalim procesima i aktivnostima u vjerskim zajednicama. U slučaju Islamske zajednice to djelovanje je imalo dodatnu težinu, jer je važnost predstavnicih organa vjernika u njoj bila veća nego u drugim tradicionalnim vjerskim zajednicama i jer je treće godine po uspostavi FNRJ Islamska zajednica ostala kao jedina institucija Bošnjaka. Premda su tokom rata i narodnooslobodilačke borbe u vojničkim i političkim aktima nosilaca poslijeratne vlasti tretirani kao jedan od tri ravnopravna bosanskohercegovačka naroda i premda su iz rata izašli sa procentualno najviše žrtava među južnoslavenskim narodima, Bošnjaci su tada lišeni prava na svoje institucije.

Usljed toga bilo je moguće da se u Ustavu iz 1947. proklamira da Islamska vjerska zajednica ima svoje vjerske škole, niže, srednje i Visoku vjersku školu, te da se u njezinom najvišem normativnom aktu navedu odredbe o izdržavanju, ustrojstvu, radu i nastavnom planu nepostojeće Visoke vjerske škole. Kao ustavna fikcija Visoka vjerska škola je imala funkciju u odnosu na ukidanje Više šerijatsko-teološke škole u prvim godinama nakon tog čina, te u narednom Ustavu, donesenom 1959. ona se ne spominje.

Dinamiziranje odnosa unutar Islamske zajednice

Uvođenje u raspravu pitanja visokoobrazovne islamske ustanove u socijalističkoj Jugoslaviji dogodilo se krajem šezdesetih godina kao rezultat kretanja u djelelomično deblokiranim oblicima vjerske prakse i mišljenja pripadnika Islamske zajednice. Glavne manifestacije i ujedno nosioci kretanja bili su u oživljenim obrednim i odgojno-obrazovnim funkcijama starih i prvih novih džamija, u obnovljenom radu mekteba, u djelovanju prvih publikacija o važnijim vjerskim pi-

U zgradi Više islamske šerijatsko-teološke škole do agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. nalazile su se prostorije Muzeja grada Sarajeva (natpis na prednjoj fasadi je bio napisan cirilicom). Slika iz 1980-ih.

tanjima islama. Važni doprinos tom kretanju pružalo je Udruženje ilmijje u Bosni i Hercegovini, na čijem čelu je u to vrijeme bio Husein-efendija Đozo, najutjecajnija ličnost u vjerskom životu Bošnjaka u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Mediji djelovanja Udruženja ilmijje bili su visokotiražni godišnjak *Takvim*, regionalni susreti imama, intelektualno profilirana sarajevska tribina za studente te od 1970. *Preporod*, prve "islamske novine" u socijalističkoj Jugoslaviji. U Ustavu Islamske zajednice, donesenom 1969., normativno je potvrđeno širenje prostora vjerskog života, dinamiziranje odnosa unutar Islamske zajednice i otvaranje mogućnosti neposrednih odnosa Islamske zajednice sa vjerskim zajednicama i institucijama izvan Jugoslavije.

Preporodno vjersko kretanje šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća u Islamskoj zajednici nošeno je sopstvenom životnom snagom, koja je izvirala iz starih tradicionalnih i novih savremenih izvora muslimanske osjećajnosti, misaonosti, angažiranosti. U isti mah, ono je korespondiralo s procesima koji su ga, odražavajući ideološka popuštanja i unutarnja otvaranja jugoslavenskog društveno-političkog sistema, u različitoj mjeri poticali i diferencirali. Jedno je bio proces obnove vjerske prakse u okvirima tradicionalnih vjerskih zajednica, širenja izvaninstitucionalne narodne religioznosti i selektivnog javnog uvažavanja svjetonazorskih, kulturnih i odgojnih vrednota vjere. Drugo je bio proces potvrđivanja političkog individualiteta bošnjačkog naroda i mnogostranog kulturnog izražavanja njegova identiteta. U oba procesa pomjerane su ideološke i političke barijere između vjere i života, između institucija vjerske tradicije i sekulariziranih institucija javnosti, kulture, savremenosti. Kao reprezentativne slučajeve tih pomjeranja mogu se spomenuti izdavački uspjesi zagrebačkog svjetovnog izdavača, koji je krajem šezdesetih godina zanemario barijere, objavio temeljito pripremljene i opremljene prijevode Biblije i Kur'ana te postigao kulturni i poslovni rezultat, nezapamćen u jugoslavenskom izdavaštvu. Nekoliko godina kasnije isti izdavač se izložio političkom riziku i objavio *Biserje*, prvi antologiski izbor iz bošnjačke književnosti, od *Hasanaginice*, i prije, do *Kamenog spavača*, *Derviša i smrti*, *Ugursuza*, i poslije. Kada se pojavio, historijski izbor Alije Isakovića dočekan je s negodovanjem, oduševljenjem i pohvalama, međutim, rasuti književni vidici bošnjačkog naroda i Bosne i Hercegovine s njim su neraskidivo i nepovratno povezani.

Glavni vakif ITF-a – muslimanski vjernički narod

Vrijeme utemeljenja Islamskog teološkog fakulteta bilo je razdoblje zgusnutog dešavanja povijesti bošnjačkog naroda i Bosne i Hercegovine, razdoblje otkrivanja izvornog bošnjačkog i bosanskohercegovačkog svijeta života, kulture, unutarnje oslobođenosti. Teško je nabrojiti, još teže selekcionirati vrijedna ostvarenja u književnosti, likovnim umjetnostima, filozofiji, historiografiji, kao što je teško izdvojiti najznačajnije događaje na dramskoj i muzičkoj sceni ili postignuća u izdavaštvu i rezultate različitih kulturnih inicijativa – u razdoblju šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća kada su svoja djela objavljivali Mak Dizdar, Meša Selimović, Skender Kulenović, Čamil Sijarić, Nedžad Ibršimović, kada su bošnjački grafičari stjecali svjetska priznanja, a sarajevski izdavači objavljivali monumentalne dokumente o bošnjačkom i bosanskohercegovačkom kulturnom naslijeđu, kada je Sarajevo bilo muzički centar Jugoslavije. Osnivanje visokog islamskog učilišta bilo je institucionalno odvojeno od tog plodonosnog tkanja "beskonačnog u konačnome", ali mu je u važnom smislu svakako pripadalo. To je bio unutarnji akt Islamske zajednice, koji je imao vjerodostojnu i snažnu, upotpunjavajuću izražajnost u povijesnim zbivanjima i kulturnim dešavanjima u kojima su Bošnjaci i Bosna i Hercegovina mijenjali sliku o sebi i svome položaju.

Faksimil naslovne liste *Islamski svijet*, Sarajevo, 28. juni 1935. Glavni članak treći pitanje osnivanja visokog islamskog učilišta u Sarajevu.

Preporod iz januara 1977. godine na prvoj strani donosi istaknut prilog o dobrovoljnem prilogu za Islamski fakultet u Sarajevu.

Faksimil naslovne strane *Preporoda* od 15. aprila 1977. godine na kojoj se nalazi tekst Huseina Doze "Naš fakultet – inspiracija i obaveza" svjedoči o važnosti i pažnji koja se poklanjala otvaranju ITF-a u medijima Islamske zajednice.

glasnik

VRHOVNOG ISLAMSKOG STARJEŠINSTVA U SFRJ

Broj 5

septembar—oktobar, 1977.

XL

U povodu otvaranja Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu

Ugovaran i djeleđovan rad Islamske zajednice se da se zanudi bez sjedlovičnog vlasničkog obrazovanja, ali suv njezivim komponentama koje uslovjavaju primjenju islamiske misli. Islamsko obrazovni piramidalni oblik, od baze do vrha, mora biti kompletan, kontinuiran i programski tako postavljen da i organizacioni i vaspitno-pedagoški mora odgovarati određenim ciljevima i zadacima.

Svjesna ovih zakonitosti naša Islamska zajednica, kako sada, tako i od prvih dana njenog izdvajanja iz sastava Osmanskog Carstva (1878. odnosno 1918. g.), nastojala je, koliko su joj to dozvoljavali islamski, ekumenički i drugi uslovi, da organizira islamsko obrazovanje na način koji će omogućiti najbolji za čovjeka našega podneblja uvjek vodeći računa o sintezi naprednog i islamskog. U tim svojim nastojanjima bilo je plina i oske, ali je cijenjena da nastojanja u tom pravcu nikada nisu

— 487 —

Faksimil naslovne strane *Glasnika Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ* u povodu otvaranja Islamskog teološkog fakulteta.

044

Svečanost otvaranja Islamskog teološkog fakulteta je bio prvorazredan događaj koji je plijenio veliku pažnju javnosti te su svečanosti uz domaće dostojanstvenike i predstavnike vlasti prisustvovali i mnogi strani gosti i zvanice. Amfitheatar je bio ispunjen do posljednjeg mesta.

(Slike iz posebnog priloga lista *Preporod* posvećenom otvaranju ITF-a, *Preporod* broj 19-20, oktobar 1977)

Prva generacija studenata Islamskog teološkog fakulteta sa profesorima. (Sa lijeva na desno: profesori: Jusuf Ramić, Ibrahim Trebinjac, Husein Dozo; reisu-l-ulema Naim-ef. Hadžabdić; profesori: Hamid Hadžibegić, Ahmed Smajlović i asistent Hilmo Neimarlija.)

Glavni vakif, utemeljitelj Islamskog teološkog fakulteta bio je muslimanski vjernički narod. Osnivanje visokoobrazovne islamske ustanove u Sarajevu steklo je izvjesnost kada su se muslimani masovno uključili u akciju centraliziranog sakupljanja zekata i sadekatu-l-fitra i usmjeravanja sakupljenih sredstava za potrebe vjerskoobrazovnih ustanova Islamske zajednice, u prvom redu za podizanje i uspješan rad islamskog fakulteta. Muslimanski vjernički narod tada je iskazao vjeru u Boga i dobra djela kao živo jezgro svoga osjećanja islama i posvjedočio svoju težnju za savremenim oblicima tumačenja ustanova vjere i njihova kreativnog povezivanja s promjenljivim povijesnim oblicima života vjernika.

Ključne ličnosti u procesu osnivanja ITF-a

Ključne inicijatorske uloge u projektu osnivanja Islamskog teološkog fakulteta imali su Husein-efendija Đozo, koji je pružio vjersko obrazloženje obrazovno-naučne svrhe i finansijske podloge njegova realiziranja, te reisu-l-ulema Sulejman-efendija Kemura, koji je osigurao njegovu institucionalizaciju u organima Islamske zajednice i doprinio njegovu prihvatanju od nosilaca vlasti u političkoj zajednici. Akademik Hamdija Ćemerlić je pružio vrijedan doprinos afirmaciji projekta u svojstvu predsjednika Sabora Islamske zajednice, kao i reisu-l-ulema Naim-efendija Hadžabdić, koji se angažirano uključio kada se, nakon smrti reisu-l-uleme Kemure, a dvije godine prije otvaranja Islamskog teološkog fakulteta, našao na čelu Islamske zajednice.

Nastavni plan i program Islamskog teološkog fakulteta sačinio je Matični odbor u kojem su bile ličnosti iz dvije generacije bosanskih alima i intelektualaca, naučnici, mislioci i pisci što su obilježavali vrhove bošnjačke muslimanske učenosti i misaonosti u razdoblju dugom gotovo pola stoljeća: Husein-efendija Đozo, egipatski akademik i islamski reformator u Bosni, akademik Hamdija Ćemerlić, profesor Više šerijatsko-teološke škole sa doktoratom sa Sorbone, istaknuti član ZAVNOBiH-a i rektor Univerziteta u Sarajevu, akademik Mehmed Begović, historičar šerijatskog prava i profesor Univerziteta u Beogradu, Nerkez Smailagić, profesor Sveučilišta u Zagrebu, historičar političkih doktrina i autor epohalnih kulturno-historijskih studija o islamu, polihistorik Muhammed Had-

Slika sa prve svečanosti dodjele diploma Islamskog teološkog fakulteta U Sarajevu.

žjahić, pisac temeljnih djela o kulturnoj, političkoj i religijskoj povijesti Bosne i Bošnjaka, osmanista i istanbulski alim Hamid Hadžibegić, Sulejman Mašović, profesor Sveučilišta u Zagrebu i svestrano angažirani muslimanski intelektualac i humanista, hafiz Ibrahim-ef. Trebinjac, polaznik El-Azhar-a i svršenik Više šerijatsko-teološke škole, Ahmed Smajlović i Jusuf Ramić, prvi Bošnjaci sa doktoratom najuglednijeg islamskog univerziteta El-Azhar. Autori osnovnog teksta bili su mislioci koji su pružili najznačajnije doprinose vjerskim i kulturnim osnovama savremenog razumijevanja islama u prostorima našeg jezika, Husein-ef. Đozo i Nerkez Smailagić. Angažirani zastupnik islamske obnove i djelotvorne svjesnosti muslimana, Đozo je bio autor programa izvornih islamskih disciplina. Mislilac temeljnih kulturnih očitovanja islama, Smailagić je sačinio program općeobrazovnih disciplina.

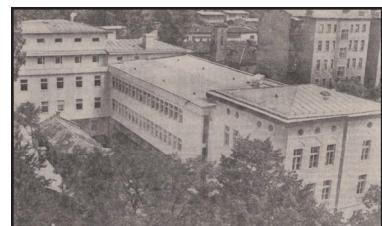
U Matičarskoj komisiji Islamskog teološkog fakulteta bili su akademik Hamdija Ćemerlić, akademik Mehmed Begović i profesor Hamid Hadžibegić. Po njihovom izboru i odluci Vrhovnog islamskog starjeinstva, a uz saglasnost političkih vlasti, u prvi nastavnički zbor imenovani su profesori Husein Đozo, Hamdija Ćemerlić, Hamid Hadžibegić, Ibrahim Trebinjac, Ahmed Smajlović i Midhat Riđanović, docent Jusuf Ramić i asistent – predavač Hilmo Neimarlija.

Rukovodstvo Islamske zajednice je ispoštovalo volju tadašnje bosansko-hercegovačke vlasti da u nastavničkom zboru ne budu Nerkez Smailagić i Alija Izetbegović, kojega su preporučivale islamske i općereligijske rasprave objavljene u *Takvimu* i beogradskom časopisu *Kultura*. Dužnost prvog dekana obavlja je akademik Hamdija Ćemerlić. S autoritetom koji je imao u akademskoj zajednici i ugledom koji je uživao u bošnjačkom narodu, sa svojom dobrom voljom, znanjima i iskustvima nastavnika koji je povezao Višu šerijatsko-teološku školu i Islamski teološki fakultet, profesor Ćemerlić je bio predodređen da pruži dragocjeni osobni doprinos pouzdanom institucionalnom utemeljenju i uspješnom početnom procesu rada Islamskog teološkog fakulteta.

Vrijednost institucionalnog utemeljenja i uspješan razvitak Islamskog teološkog fakulteta potvrđuje, između ostalog, sadašnji sastav nastavničkog zabora Fakulteta islamskih nauka. Većina nastavnika su studenti utemeljitelja Islamskog teološkog fakulteta.

Obraćanje gostima i zvanicama akademika prof. dr. Hamdije Ćemerlića, predsjednika Vrhovnog Sabora IZ-e u SFRJ, prilikom svečanosti otvaranja ITF-a. (Preporod br. 19-20, oktobar 1977)

Fakultet je do preseljenja u obnovljenu zgradu dijelio prostor sa Gazi Husrev-begovom medresom u objektima smještenim između ulica Sarači i Mula Mustafe Bašeskije. (Preporod br. 19-20, oktobar 1977)

Ulaz u zgradu Fakulteta Islamskih nauka u Sarajevu, slika iz 2006. godine. (Foto: A. Mehmedović, Arhiv GHB)

Međunarodni položaj Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu

Enes Karić

I. Međunarodno naučno iskustvo osnivača Fakulteta islamskih nauka

Na samom početku treba kazati da je Islamski teološki fakultet (odnosno Fakultet islamskih nauka) od samih svojih početaka imao jednu snažnu međunarodnu komponentu, čime je nadmašio svoja lokalna obilježja i određenosti. I sama ceremonija otvaranja Islamskog teološkog fakulteta, obavljena 29. i 30. septembra 1977. godine u Sarajevu, svjedoči tome u prilog. Naime, otvaranju Fakulteta prisustvovao je veliki broj zvanica iz svijeta i tadašnje Socijalističke federativne republike Jugoslavije. Samo po sebi otvaranje je bilo jedan međunarodni događaj. U svome oktobarskom dvobroju iz 1977. godine, Islamske informativne novine *Preporod* donose opširan prilog o ovom važnom događaju, a u glavnom tekstu "Veliki datum naše povijesti, otvoren Islamski teološki fakultet u Sarajevu",¹ ovaj list osvrće se na važnost ove visoke obrazovne institucije za muslimane u Bosni i Hercegovini i šire. Kako se vidi iz spomenutog priloga posvećenog otvaranju Islamskog teološkog fakulteta, redakcija *Preporoda* donijela je svoj komentar pod naslovom "Islam i nauka",² u kojem se spominje "prilagođavanje programa vremenu", odnosno međunarodnim standardima u visokoškolskom obrazovanju. Tu se između ostalog još kaže:

"Otvarajući Islamski fakultet na ovom našem području, nastavlja se tradicija prve visoke škole koja je u Sarajevu nastala početkom 16. vijeka, kao pionirska institucija na Balkanu. Primjenjujući genijalnu misao Gazi-Husrevbega, u njegovoj vakufnami, da se njegova medresa prilagođava programom vremenu, naš Fakultet ima veliku ulogu da produbljuje i korišteći suvremena dostignuća znanosti tumači islam i doprinese još jednom uspjehu Islamske zajednice u našem samoupravnom socijalističkom društvu."³

Višegodišnji trud Islamske zajednice u tadašnjoj Socijalističkoj federalivnoj republici Jugoslaviji na utemeljenju Islamskog teološkog fakulteta i sam je na neki način imao međunarodnu akademsku komponentu i njome bio obilježen. Kako se vidi i iz drugih priloga ove Monografije, nekoliko je važnih činjenica koje potvrđuju "međunarodnu afirmiranost" Islamskog teološkog fakulteta od samih početaka koncipiranja njegovih nastavnih planova i programa. Među najvažnijim činjenicama u prilog tome navodimo da su, odlukom tadašnjeg reisu-l-uleme Sulejman-ef. Kemure (1908-1975), idejni i programski utemeljitelji Fakulteta bili ljudi koji su svoje diplome stekli na znamenitim i u svjetskim i internacionalnim okvirima poznatim univerzitetima. Husein Đozo (1912-1982) je svršenik El-Azhara, jednog od najstarijih i najprestižnijih islamskih univerziteta, Mehmed Begović (1904-1990) je studirao u Alžиру i Parizu, gdje je stekao doktorat, Hamdija Ćemerlić (1905-1990) je svoj doktorat odbranio na Univerzitetu Sorbonne u Parizu, Ahmed Smajlović (1938-1988) doktorat je odbranio na Univerzitetu El-Azhar, Nerkez Smailagić (1927-1985) je pravne i političke nauke specijalizirao na univerzitetima u Francuskoj itd. Naučna postignuća članova Matičarske komisije obi-

Husein Đozo bio je najveći reformator u drugoj polovini 20. stoljeća i jedan od idejnih kreatora i utemeljitelja Islamskog teološkog fakulteta. Svoje ideje o nužnosti utemeljenja ove najviše islamske odgojno-obrazovne institucije na jedinstven način plasirao je u javnom prostoru bivše države.

Svečani doček gostiju na aerodromu u Sarajevu: reisu-l-ulema Naim-ef. Hadžiabdić i predsjednik Starještva IZ SR BiH dr. Ahmed Smajlović dočekuju Sulejmana Ateša, vrhovnog poglavara Islamske zajednice u Turskoj. (Slika iz posebnog priloga lista *Preporod* posvećenom otvaranju ITF-a, *Preporod* broj 19-20, oktobar 1977)

Iježena su internacionalnim iskustvom i upućenošću u tada vladajuće trendove u društvenim naukama koji su bili afirmirani u 20. stoljeću. To se vidi i po objavljenim djelima članova Matičarske komisije, naročito onim koja su svjetlo dana ugledala tokom šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća.

K tome, sama svečanost otvaranja Islamskog teološkog fakulteta 29. septembra 1977. godine po sebi je bila međunarodnog karaktera. Ispred rektora Univerziteta El-Azhar prisustvovao je profesor Reuf Eš-Šelebi, u ime muslimana iz Republike Turske na svečanost je došao najviši pozicionirani funkcijer sektora za vjerske poslove dr. Sulejman Ateš.⁴ Također, ispred muslimana Tunisa prisutan je uveličao tunižanski muftija Mustafa Tarizi, a ispred muslimana Sudana prisutan je bio Muhammed El-Džezuli, vrhovni šerijatski sudac, dok je u ime Ujedinjenih Arapskih Emirata delegaciju predvodio profesor Selef Muharem. Svečanom otvaranju Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu prisustvovali su i velikodostojnici s drugih teoloških fakulteta u tadašnjoj Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji. Dr. Amfilohije Radović obratio se u ime Pravoslavnog bogoslovnog fakulteta u Beogradu, dr. Ljubo Lucić, dekan Franjevačke teologije u Sarajevu govorio je u ime naukovne tradicije bosanskih franjevaca, a dr. Tomislav Jablanović istupio je u ime Vrhbosanske katoličke bogoslovije u Sarajevu.⁵

Govornici iz inostranstva i iz Bosne i Hercegovine i tadašnje Jugoslavije izrazili su nadu da će Islamski teološki fakultet u Sarajevu promovirati jedno savremeno islamsko mišljenje, otvoreno prema modernim naučnim dostignućima u svijetu, ali jednako tako otvoreno i prema drugim vjerama i njihovim teologijama.

"Poklon u znak nesebičnog prijateljstva i buduće još plodnije saradnje." Direktor Uprave za vjerske poslove Tunisa, Mustafa et-Tarizi predaje skupocjeni primjerak Kur'ana reisu Hadžiabdiću. (*Preporod* broj 19-20, oktobar 1977)

II. Ugledne ličnosti, profesori i predavači iz inostranstva kao gosti Fakulteta

Islamski teološki fakultet (od akademске 1991/92. zove se Fakultet islamskih nauka) u Sarajevu posjetili su brojni profesori, zvaničnici i ugledne ličnosti iz velikog broja zemalja. Njihove posjete potvrđuju stečeni ugled Fakulteta islamskih nauka u međunarodnim razmjerama. *Knjiga utisaka*,⁶ zatim mnogi brojevi *Zbornika radova Fakulteta, Ljetopis Fakulteta*, kao i brojni drugi dokumenti i podaci, sadrže dragocjena svjedočenja o ovom međunarodnom aspektu rada Fakulteta, kao i o tome ko su bili važni ljudi, žene i muškarci koji su posjetili Fakultet islamskih nauka, a mnogi od njih održali su i eminentna predavanja. Ovom prilikom navodimo samo neke posjete zvaničnika i delegacija te uglednih profesora i ličnosti s područja akademskog i javnog djelovanja: Sulejman Gunduz, član Parlamenta Republike Turske;⁷ katolički teolozi Ivan Golub, Adalbert Rebić i drugi brojni profesori s Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Splita i Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Zagreba (posjetili su Fakultet islamskih nauka u povodu održavanja Simpozija profesora teologije⁸ koji je upriličen u Sarajevu), delegacija države Katar, na čelu s ministrom vakufa;⁹ Mehmet Görmez, zvaničnik Diyāneta (Uprave za vjerske poslove) Republike Turske;¹⁰ Halit Eren,¹¹ zamjenik generalnog direktora IRCICA-e¹² iz Istanbula; Elizabeth Gehren, ministrica za obrazovanje, nauku i kulturu Republike Austrije;¹³ Ekmeleddin İhsanoğlu, generalni sekretar Organizacije Islamske Konferencije¹⁴ itd. Posjete ovih uglednih ljudi same po sebi pokazuju da je Fakultet već s prvim decenijama svoga rada stjecao sve veću međunarodnu reputaciju i afirmiranost te su ga mnogi htjeli posjetiti s velikim zadovoljstvom.¹⁵

Impozantan je i broj uglednih profesora, književnika i akademski afirmiranih ljudi iz inostranstva koji su posjetili Fakultet islamskih nauka i održali predavanja koja su pobudila pažnju javnosti. Seyyed Hossein Nasr, profesor s George Washington Univerziteta, posjetio je Fakultet tokom 1999. godine i održao predavanje o stanju u islamskom svijetu danas; zatim su od 2000. godine naovamo na

Seyyed Hossein Nasr, profesor s George Washington Univerziteta, posjetio je Fakultet tokom 1999. godine. Profesor Nasr u društvu sa dr. Mustafom Cerićem, s lijeva na desno: Ibrahim Kalin, Muharem Hasanbegović, Dževad Hodžić, Bakir Izetbegović, Enes Karić, Adnan Silajdžić, Edhem Bičakčić i Hilmo Neimarlija.

Na inicijativu FIN-a profesor John Esposito sa George Town Univerziteta u SAD-u dobio je počasni doktorat Univerziteta u Sarajevu. Na slici, profesor Esposito prilikom jedne od posjeta FIN-u.

Fakultetu svoja predavanja držali: Wan Mohd Noor Wan Daud,¹⁶ Mustafa Ebu Suvej i Kuds Univerziteta iz Palestine, koji je 16. decembra 2002. održao predavanje o temi "Život pod policijskim satom koji ne prestaje". Također, od 2003. do 2004. godine Fakultet su posjetili i ovi značajni profesori i ugledne ličnosti: Jack Meacham, koji je 5. februara 2003. održao predavanje "Religijski pluralizam u Americi – realnost ili idealizam", Murad Wilfried Hofmann je 5. februara 2003. posjetio Fakultet, kako stoji u *Ljetopisu*, "u kraćem razgovoru sa dekanom i članovima NNV-a izrazio svoju radost posjeti ovoj instituciji",¹⁷ također Ajatollah Ali Akbar Rešad iz Irana posjetio je Fakultet 20. maja 2003. godine i održao predavanje o temi "Razumijevanje vjere".

Fakultet islamskih nauka u saradnji s Udruženjem ilmijje IZ BiH, a u sklopu šire saradnje s Uredom za odnose s javnošću Ambasade SAD-a u Sarajevu, organizirali su 29. marta 2003. godine predavanje profesora Johna L. Esposita sa George Town univerziteta.¹⁸ Vrijedno je spomenuti i posjetu Fakultetu (od 16. decembra 2003. godine) od strane sekretara Kanterberijanske nadbiskupije.¹⁹ Fakultet su posjetili i sljedeći ugledni i međunarodno priznati profesori: Jørgen S. Nielsen,²⁰ Oliver Leaman,²¹ Olivier Roy,²² James Winston Morris,²³ koji je održao predavanje "Ibn Arebi i zadaci duhovnog uvida i stvaralaštva",²⁴ zatim profesor Vali Nasr²⁵ i mnogi drugi u ovom periodu.

Impozantan je i broj uglednih profesora, književnika, političara, diplomata, javnih ličnosti i akademski afirmiranih ljudi iz inostranstva koji su posjetili Fakultet islamskih nauka i održali predavanja koja su pobudila pažnju javnosti. Između ostalih: delegacija iz Pakistana prilikom otvaranja Ikbalove katedre, muftija države Palestine sa svojom pratnjom, profesor Jørgen S. Nielsen, predstavnici univerziteta El-Azhar iz Kaira i mnogi drugi.

Profesori Fakulteta islamskih nauka u društvu sa akademikom Abdulahom Šarčevićem.

Veliki vakif Adil-beg Zulfikarpašić u pratnji svojih saradnika bio je drag gost na Fakultetu.

Supruge ambasadora muslimanskih zemalja česte su gošće Fakulteta islamskih nauka.

Visoka delegacija države Katar u pratnji reisu-l-uleme Kavazovića prilikom posjete FIN-u u današnjem danu kada je bilo upriličeno svečano otvaranje nove zgrade Gazi Husrev-begove biblioteke, januar 2014. godine.

U važne posjete Fakultetu islamskih nauka, te u važne međunarodne aktivnosti ove visoke islamske obrazovne institucije, bilježimo i susret sa direktorom Ureda za odnose sa javnošću ambasade SAD u BiH gospodina Douglasa Ebnera.²⁶ Također, zamjenik ministra visokog obrazovanja Kraljevine Saudijske Arabije dr. Abdullah b. Ibrahim El-Mu'džil, u pratnji ambasadora Kraljevine Saudijske Arabije u BiH Fahada El-Zeida, posjetio je Fakultet.²⁷ U živu međunarodnu aktivnost Fakulteta na području nauke i obrazovanja ubrajamo i novu posjetu profesora Olivera Leamana, koji je 17. marta 2004. godine u amfiteatru održao predavanje za studente i profesore o temi: "Tradicija i definicija religije: Islamska umjetnost i nauka u misli Seyyeda Hosseina Nasra", kao i posjetu profesora Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana, bivšeg rektora Međunarodnog univerziteta u Maleziji.²⁸

Ovdje izdvajamo i sljedeća gostovanja: profesor Hamid Algar,²⁹ na Fakultetu je održao predavanje pod naslovom: "Gnosticizam i religijski pluralizam",³⁰ profesor John Voll sa George Town Univerziteta iz Sjedinjenih Američkih Država,

Prof. dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, generalni sekretar Organizacije islamske konferencije, prilikom posjete fakultetu bio je značajna podrška u osiguranju inicijalnih sredstava za izgradnju studentskog doma.

Saradnja sa Katoličkim bogoslovnim fakultetom i Franjevačkom teologijom bila je uvijek na zavidnom nivou.

Posjete uglednih ljudi iz cijelog svijeta same po sebi pokazuju da je Fakultet već s prvim decenijama svoga rada stjecao sve veću međunarodnu reputaciju i afirmiranost te su ga mnogi htjeli posjetiti s velikim zadovoljstvom.

Predsjednik Republike Hrvatske dr. Ivo Josipović prilikom posjete Fakultetu islamskih nauka posjetio je izložbu posvećenu životu i djelu Safvet-bega Bašagića. Na slici sa tadašnjim dekanom prof. dr. Ismetom Bušatlićem i saradnicima.

boravio je u dvodnevnoj posjeti Fakultetu i održao predavanje "Američki i evropski modeli integracije muslimana",³¹ Ali Džuma Muhammed Abdulvehhab, muftija Egipta, boravio je u posjeti Islamskoj zajednici u BiH te posjetio Fakultet.³² Važna je i posjeta Ibrahima An-Nuaymija, direktora DICID-a (Centra za dijalog među kulturama i civilizacijama u Dohi, Katar), on je boravio na Univerzitetu u Sarajevu, te je ovom prilikom posjetio i Fakultet islamskih nauka.³³ Napominjemo da je i Vidosav Stevanović, književnik iz Srbije, posjetio Fakultet i održao predavanje pod naslovom "Rat i umjetnost".³⁴

Navođenjem imena ovih uglednih profesora, naučnika, publicista, književnika i javnih radnika ni izdaleka nismo iscrpili popis svih ljudi, profesora i afirmiranih ličnosti koji su boravili na Fakultetu, a mnogi od njih su održali predavanja.

Također, u već ustaljenu tradiciju međunarodne aktivnosti Fakulteta ubrajamo i angažmane lektora za engleski i arapski jezik, a odnedavno i za njemački jezik. Tako su mnogi profesori iz Sjedinjenih Američkih Država (koji dolaze u svojstvu lektora za engleski), iz Egipta (za arapski) i Austrije (za njemački) dobili priliku da na ovoj našoj uglednoj obrazovnoj instituciji provedu svoje akademske godine. U vezi s gostujućim profesorima koji su imali čast boraviti na Fakultetu islamskih nauka posebno spominjemo profesoricu dr. Fatimu Tabataba'ī iz Irana, koja je svoj boravak realizirala u toku novembra i decembra 2005. godine.³⁵

Fakultet islamskih nauka dosad je inicirao i dodjelu jednog počasnog doktorata. Na inicijativu Fakulteta profesor John Esposito sa George Town Univerziteta iz SAD-a dobio je počasni doktorat Univerziteta u Sarajevu.³⁶

Tokom svoje prve posjete Bosni i Hercegovini poznati i ugledni islamski savremeni mislilac i reformator Tarik Ramadan posjetio je Fakultet islamskih nauka i družio se sa nastavnim osobljem.

Prof. dr. Fatima Tabataba'ī iz Irana, je kao gostujući profesor boravila na Fakultetu tokom novembra i decembra 2005. godine.

052

Vjerski lideri i diplomati iz prijateljske Palestine u posjeti FIN-u, 2016. godine.

III. Saradnja Fakulteta s obrazovnim i naučnim institucijama u svijetu

Fakultet islamskih nauka je prepoznat u regionu te u Evropi i islamskom svijetu, kao poželjan partner za obrazovnu, naučnu i stručnu saradnju na planu islamskih nauka, ali i pedagoških iskustava u školovanju imama za islamske zajednice diljem zapadnog Balkana i Evrope. Ukratko podsjećamo na neke važnije sporazume, memorandume ili ugovore o saradnji Fakulteta s uglednim i međunarodno priznatim obrazovnim i naučnim institucijama. Prilikom posjete delegacije Rijaseta Islamske zajednice Holandiji³⁷ (u sastavu delegacije je bio i tadašnji dekan Fakulteta prof. dr. Jusuf Ramić), u Rotterdamu je s tamošnjim Islamskim univerzitetom potpisani "Memorandum o saradnji Fakulteta islamskih nauka iz Sarajeva i Islamskog univerziteta iz Rotterdama". Također, uz potporu Fakulteta islamskih nauka potpisani je i Sporazum o razumijevanju između Univerziteta u Teheranu i Univerziteta u Sarajevu (12. maja 2005.), dok je 2. februara 2005. godine u Teheranu potpisani "Naučni, obrazovni i istraživački sporazum o razumijevanju između Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu i Fakulteta teologije Univerziteta u Teheranu".

Saradnja FIN-a i Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj bila je uvijek na zavidnoj razini.

Fakultet islamskih nauka ima i vrlo živu saradnju s Pravnim fakultetom Univerziteta u Beču. U početke te saradnje bilježimo posjetu profesora Richarda Potza i austrijskog ambasadora Werner Almhofera našem Fakultetu.³⁸ Tom prilikom profesor Potz je ukazao na potrebu da profesori s Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, kao i s Univerziteta u Sarajevu, održe jedan serijal predavanja na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beču, serijal je nosio naslov "Autohtoni islam na Balkanu"³⁹ a realiziran je tokom 2005. 2006. i 2007. godine.

Krajem maja 2005. godine Fakultet islamskih nauka posjetili su muftija Ševko Omerbašić i profesor Osman Muftić sa saradnicima. Islamska zajednica u Republici Hrvatskoj bavila se tada idejom osnivanja Fakulteta islamskih i socijalnih znanosti u Zagrebu. Fakultet islamskih nauka pružio im je svu potrebnu stručnu i naučnu pomoć. Nažalost, zamisao osnivanja ovog fakulteta u Zagrebu nije rea-

Američka ambasadorica u BiH Maureen Cormack posjetila je FIN povodom obilježavanja 40 godina rada, maj 2017.

lizirana.⁴⁰ Ovdje posebno treba potcrtati sljedeće: Saradnja Islamskog teološkog fakulteta (Fakulteta islamskih nauka) s Islamskom zajednicom u Republici Hrvatskoj bila je uvijek na zavidnoj razini. Naime, asistenti, viši asistenti, docenti i profesori Fakulteta, sve od otvaranja Zagrebačke džamije 1987. godine, učestvovali su u radu tradicionalnih simpozijuma u Zagrebačkoj džamiji a njihovo učešće veoma je zapaženo i u održavanju velikog broja tribina i manifestacija.

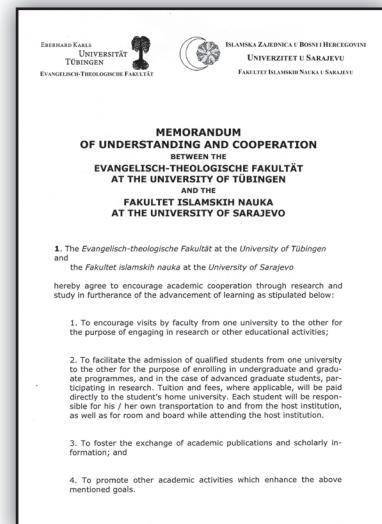
Saradnja Fakulteta islamskih nauka i srodnih fakulteta s Karl Eberhard univerzitetom u Tübingenu (Eberhard Karls Universität Tübingen) je naročito plodna. Zahvaljujući prije svega dobroj volji profesora Stefana Schreinera, dosad su na Univerzitetu u Tübingenu boravili mnogi studenti Fakulteta islamskih nauka a održano je i nekoliko zajedničkih skupova u sklopu bogate saradnje. Inače, prema dokumentaciji Fakulteta i njegovom *Ljetopisu*, 7. novembra 2007. u Tübingenu je "potpisani Sporazum o saradnji između Fakulteta islamskih nauka (FIN) u Sarajevu i Evangeličkog teološkog fakulteta (ETF), Univerziteta u Tübingenu". U *Ljetopisu* se još dodaje da ovaj sporazum "omogućuje razmjenu predavača i studenata te učešće u istraživačkim projektima".⁴¹

Uviđajući potrebu širenja saradnje s tradicionalnim središtima islamskog obrazovanja i učenosti, u Damasku je od 23. do 28. maja 2007. godine boravila delegacija Fakulteta islamskih nauka u posjeti Fondaciji Aš-Šayh Ahmad Kuftaro. Tom prilikom potписан je "Protokol o saradnji sa Fondacijom Aš-Šayh Ahmad Kuftaro".⁴² Nažalost, uslijed rata koji je zahvatio zemlje Bliskog istoka i Siriju od ovog protokola gotovo ništa nije ostvareno.

U značajne kontakte na planu međunarodne saradnje Fakulteta islamskih nauka jeste svakako i posjeta koju je delegacija FIN-a učinila IRCICA-i (Centar za istraživanje islamske povijesti, umjetnosti i kulture) u Istanbulu.⁴³ Inače, naučna saradnja sa IRCICA-om nastavljena je tokom svih ovih godina sve do danas. Dok je bio direktor IRCICA-e, profesor dr. Ekmeleddin Ihsanoglu je u više navrata pomagao istraživačke posjete nastavnika s Fakulteta koji su boravili određeni peri-

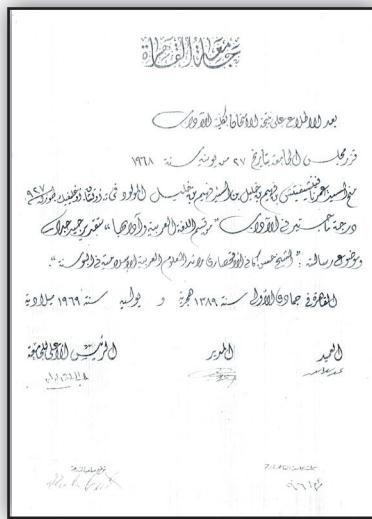
Kada je riječ o međunarodnoj saradnji treba posebno istaći Karl Eberhard Univerzitet u Tübingenu i Centar za istraživanje islamske povijesti, umjetnosti i kulture u Istanbulu (IRCICA).

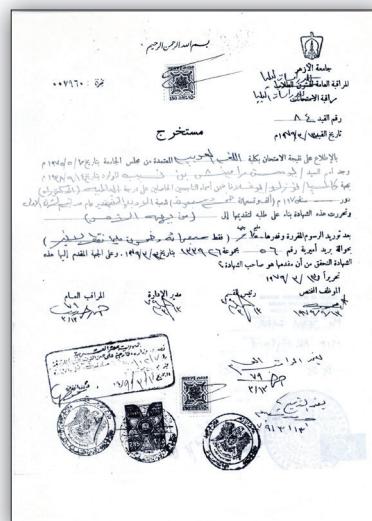
Faksimil Memoranduma o razumijevanju i saradnji potpisani između Karl Eberhard Univerziteta u Tübingenu i Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu.

"Islamski udžbenici i nastavni planovi i programi u jugoistočnoj Evropi" – naslovna strana programa naučnog skupa

Faksimil magistarske diplome emeritusa prof. dr. Omera Nakićevića sa Fakulteta za književnost Univerziteta, u Kairu iz 1968.

Faksimil diplome dodiplomskog studija na univerzitetu El-Azhar emeritusa prof. dr. Jusufa Ramića.

od u biblioteci IRCICA-e kao i u bibliotekama Istanbula. Ta je praksa nastavljena i za vrijeme direktora dr. Halita Erena.

IV. Fakultet islamskih nauka kao organizator međunarodnih simpozijuma

Fakultet islamskih nauka je bio organizator ili suorganizator velikog broja simpozijuma međunarodnog karaktera o važnim temama, napose onim iz područja islamskog obrazovanja. Fakultet je svojim učešćem na ovim skupovima podsticao rasprave o obrazovnim planovima i programima, o savremenim kretanjima u islamskom i muslimanskom svijetu, o odnosu države i religije, o sekularizmu i savremenim ideologijama itd.

U najvažnije takve skupove, gdje se Fakultet javlja kao respektabilan partner u kadrovskom i u organizacijskom pogledu, spominjemo Četvrti međunarodni susret dijaloga među religijama pod naslovom "Izgradnja boljih mostova – kršćansko-muslimanski dijalog",⁴⁴ koji je održan u Sarajevu od 15. do 18. maja 2005. godine. Fakultet je bio jedan od suorganizatora ove velike manifestacije. Tada je Fakultet posjetio Kanterberijski nadbiskup dr. Rowan Williams.⁴⁵ U njegovu čast je tadašnji reisu-l-ulema dr. Mustafa Cerić priredio večeru u restoranu Fakulteta.

Također, prema *Ljetopisu*, 25. maja 2006. godine Fakultet islamskih nauka u Sarajevu je bio "domaćin višednevnoj posjeti delegaciji profesora Fakulteta šeri-jatskog prava i islamskih nauka Univerziteta u Kuvajtu predvođenih dekanom dr. Muhammedom Et-Tabatabajem. Tim povodom je 25. maja 2006. u organizaciji oba fakulteta upriličen naučni skup pod nazivom "Muslimani na Zapadu između tradicije i savremenosti".⁴⁶

Na Fakultetu je 23. novembra 2006. godine, u saradnji s Udruženjem "Svjetlost" ili "Nur" (iz Turske), upriličen međunarodni skup pod nazivom "Islam u Turskoj i misao Saida Nursija". Prema *Ljetopisu* Fakulteta, predavanja su na ovom kolokviju održali mnogi ugledni profesori: prof. dr. Oliver Leaman s Univerziteta Kentaki, Yunus A. Çengel, profesor mašinstva na Univerzitetu Nevada, dr. Stephen J. Sidorak⁴⁷ (...), prof. dr. Omer Nakićević a završno izlaganje podnio je prof. dr. Džemaludin Latić.

Fakultet je bio suorganizator međunarodnog naučnog skupa o statusu bioetike u Bosni i Hercegovini od 21. do 22. aprila 2006. Naime, ovaj naučni skup o bioetici u Bosni i Hercegovini imao je međunarodni karakter, održan je pod pokroviteljstvom Rijaseta Islamske zajednice u BiH i Medicinske asocijacije BIMA u Bosni i Hercegovini, a neposredni organizatori bili su Fakultet islamskih nauka u Sarajevu i Medicinska asocijacija BIMA u Bosni i Hercegovini. U okviru općeg radnog naziva "Bioetičke perspektive u današnjoj medicini", ovaj skup je pobudio veliku pažnju javnosti.⁴⁸ Nadalje, međunarodni simpozijum pod naslovom "Smail Balić (1920.-2002.) kao mislijac evropskog islama" održan je od 2. do 4. novembra 2006. godine u Sarajevu, organizatori su bili Univerzitet u Beču i Univerzitet u Sarajevu. Fakultet islamskih nauka bio je ključni suorganizator ovog simpozijuma.⁴⁹ Međunarodni simpozijum sličan ovom prethodno spomenutom posvećen je životu i djelu Muhameda Tajiba Okića (1902-1977), uglednog profesora na mnogim univerzitetima u Republici Turskoj, a održan je 28. i 29. juna 2010. godine u Bošnjačkom institutu. Fakultet je bio suorganizator ovog važnog događaja. Kako vidimo iz upravo spomenutih primjera, u organiziranju simpozijuma i naučnih skupova nastavnici Fakulteta ravnomjerno su učestvovali na općim skupovima koji su tretirali "svjetske teme" i na skupovima koji su vodili računa o domaćoj baštini te o misliocima koji su porijeklom iz Bosne i Hercegovine. Po navedenom se vidi da su nastavnici i profesori Fakulteta učestvovali i na onim skupovima gdje

se raspravlja o zajedničkim pitanjima teologije i nauke, o graničnim pitanjima vjere i znanja itd.

Fakultet islamskih nauka obilježio je 800. godišnjicu rođenja Mevlane Dželaluddina Rumija. Tim iznimno važnim povodom na Fakultetu je otvoren međunarodni naučni skup "Mjesto i uloga derviških redova u Bosni i Hercegovini". Ovaj skup su organizirali (od 13. do 15. decembra 2007. godine) Orientalni institut u Sarajevu, Filozofski fakultet, Fakultet islamskih nauka te Naučnoistraživački institut "Ibn Sina" iz Sarajeva. Glavno predavanje održao je prof. dr. Rešid Hafizović, a u okviru ovog naučnog skupa organizirana je izložba dokumenata. Učesnici ovog naučnog skupa došli su iz BiH i inostranstva, kao najistaknutiji poznavaoци sufizma, tesavvufa te savremenog sufijskog mišljenja i prakse.⁵⁰ Skup je medijski bio dobro popraćen a Fakultet je pokazao da može učestvovati u organiziranju zahtjevnih naučnih skupova.

Fakultet je imao i vrlo plodnu saradnju s Univerzitetom u Osnabrücku, gdje je od 25. do 27. februara 2010. održana značajna konferencija o obrazovanju imama u Njemačkoj. Glavni organizator ovog skupa je bio Zentrum für Interkulturelle Islamstudium kojim su rukovodili prof. dr. Bülent Uçar i prof. dr. Rauf Ceylan. Fakultet islamskih nauka je svoje sudioništvo na ovom simpozijumu ovjerio učešćem dekana prof. dr. Ismeta Bušatlića i prof. dr. hfz. Fadila Fazlića. Iz ovog primjera vidimo da je za naše njemačke partnerne iskustvo Fakulteta u školovanju imama od neprocjenjive važnosti.

U ovoj godini (2017), kada obilježavamo četrdesetu godišnjicu od postojanja, osnivanja i rada Fakulteta islamskih nauka, potrebno je reći da su imami, škоловани na ovoj obrazovnoj i naučnoj ustanovi, afirmirali Fakultet i svojim angažmanom, obrazovanjem, radom i držanjem očitovali visoke standarde savremenog tumačenja islama na Balkanu i u Evropi, a u novije vrijeme sve intenzivnije i u Sjedinjenim Američkim Državama. Fakultet islamskih nauka je izravno pomogao osnivanju državnih fakulteta u Njemačkoj s islamskim predznakom (u Tübingenu, Osnabrücku, Frankfurtu...). K tome, nastavni programi i planovi Fakulteta bili su od velike važnosti fakultetima koji su bili u procesu osnivanja, kao i neposredni razgovori koje su profesori našeg Fakulteta imali sa njemačkim partnerima.

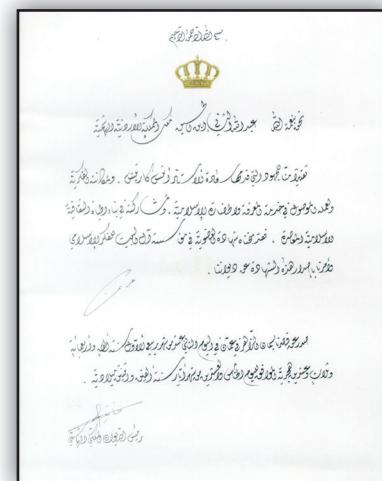
Konsultiramo li dokumentaciju Fakulteta islamskih nauka iz proteklih godina, uočavamo da je zapažen simpozijum održan na Univerzitetu u Tübingenu pod naslovom "Islam, Religion and State".⁵¹ Simpozijum je bio vrlo posjećen, održani su paneli pod naslovom: "Religion, Ethnicity, and Political Orientation", "State and Religion", "Theological Education and Religious Instruction in (public) Schools – in Comparison" itd.⁵²

Dugo bi nas odvelo da šire opisujemo međunarodne konferencije, simpozijume i skupove koji su održani u organizaciji ili suorganizaciji Fakulteta islamskih nauka. Ipak, ovdje ćemo, pozivajući se na *Ljetopis* Fakulteta, spomenuti još samo neke. "Međunarodno humanitarno pravo i islam" naslov je konferencije koja je na Fakultetu održana 6. novembra 2007. godine u saradnji sa Međunarodnim crvenim križem.⁵³ Na ovoj konferenciji raspravljaljalo se o savremenim tumačenjima islamskih načela u kontekstu humanitarnog prava. Ovo je bio prvi put da se na Fakultetu, u okviru jedne konferencije, tematiziraju savremene rasprave o humanitarnom pravu kao i primjene humanitarnog prava općenito.

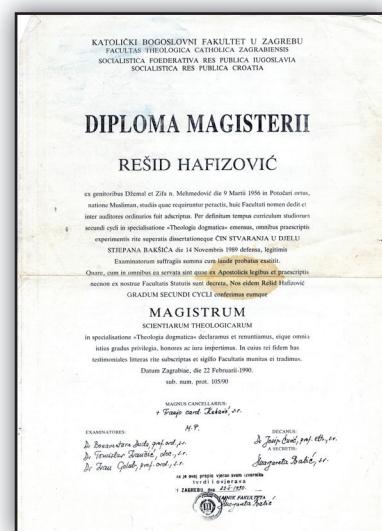
Fakultet je bio 19. i 20. novembra 2007. suorganizator važne konferencije pod naslovom "Islam u Bosni i Hercegovini i Njemačkoj: Razmjena iskustava i mogućnosti saradnje u oblasti obrazovanja imama". Ova konferencija je održana u saradnji s njemačkom Fondacijom Friedrich Ebert (Ured u Sarajevu).⁵⁴ Kako se vidi

Faksimil doktorske diplome prof. dr. Ismeta Bušatlića sa Univerzitetu u Madridu.

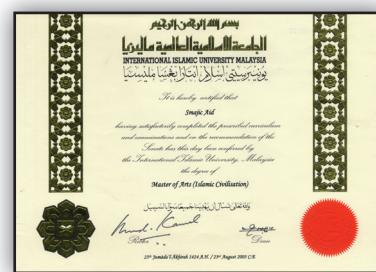
Faksimil diplome prof. dr. Enesa Karačića kojom je proglašen članom Jordanske kraljevske akademije nauka.

Rešid Hafizović i Adnan Silajdić su branili magistarski rad na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1990. godine. (Faksimil magistarske diplome Rešida Hafizovića)

Diploma o specijalističkom usavršavanju Adnana Silajdžića iz oblasti povijesti velikih svjetskih religija na Katoličkom institutu u Parizu (1991).

Faksimil magistarske diplome prof. dr. Aida Smajića sa Internacionallnog islamskog univerziteta u Maleziji.

Faksimil diplome dodiplomskog studija profesorice San'a Al-Adli na Fakultetu za djevojke Univerziteta El-Azhar.

Magistarska diploma doc. dr. Amire Trnke sa Univerziteta Muhammed V, Rabat, Kraljevina Maroko.

iz samog naslova ovog skupa, partneri iz Njemačke bili su zainteresirani za bosanskohercegovačko iskustvo u školovanju imama. Na skupu se dosta vremena raspravljalo o tumačenju islama u pluralnim društvima, o tome da li sekularnost znači i antireligioznost itd.

Seminar "Mjesto i uloga omladinskih udruženja u aktiviranju zaključaka Raba-ta u vezi s jačanjem dijaloga između civilizacija i kultura" održan je na Fakultetu od 14. do 16. decembra 2007. u suorganizaciji sa ISESCO-m iz Rabata i Rijasetom Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini te Udruženjem studenata Fakulteta islamskih nauka. Seminar je upriličen "s ciljem intenzivnijeg djelovanja na uspostavljanju konstruktivnijeg dijaloga između različitih kultura i civilizacija, a u sklopu aktivnosti koje provodi Islamska organizacija za edukaciju, nauku i kulturu (ISESCO) iz Rabata" – navodi se u Ljetopisu.

Fakultet je bio i domaćin naučnog skupa posvećenog "uzrocima uspona i slabljenja islamske civilizacije". Skup je organiziran u saradnji s Centrom za napredne studije, od 24. do 26. juna 2009. godine, a otvoren pozdravnim riječi tadašnjeg dekana Fakulteta prof. dr. Ismeta Bušatlića. Glavno predavanje "Slava i slabljenje islamske civilizacije" održao je prof. dr. Muhammed el-Dželegend, šef Odsjeka za islamsku filozofiju Univerziteta u Kairu.⁵⁵ Jedna važna međunarodna konferencija održana je na Fakultetu islamskih nauka 19. i 20. novembra 2010. pod naslovom "Budućnost vjere u eri globalizacije". Uz Fakultet su organizatori konferencije bili su Asocijacija muslimanskih društvenih znanstvenika Ujedinjenog Kraljevstva (AMSS UK), Međunarodni institut za islamsku misao" (IIIT) i Centar za napredne studije u Sarajevu.⁵⁶

Napokon, spominjemo i međunarodnu konferenciju koja je održana na Fakultetu od 22. do 24. oktobra 2010. pod naslovom "Islamski udžbenici i nastavni planovi i programi u jugoistočnoj Evropi". Konferenciju su s Fakultetom organizirali Univerzitet u Beču (istraživačka jedinica Islamska vjerska pedagogija) te Univerzitet u Sarajevu,⁵⁷ ova konferencija pokazuje da je Fakultet prepoznat kao respektabilna strana koja se konsultira u najvažnijim pitanjima vjeronauke, vjeronaučnih udžbenika te planova i programa na tim područjima.

V. Obrazovna institucija s velikim međunarodnim ugledom

U izloženom ni izdaleka nismo obuhvatili sve što je Fakultet učinio na međunarodnom planu za ovih četrdeset godina postojanja. Ovdje još želimo dodati i sljedeće činjenice.

- Temeljita istraživanja rada Fakulteta će pokazati da se njegova snažna međunarodna komponenta nalazi i u samom sastavu i obrazovnom profilu njegovog današnjeg nastavnog kadra i nastavničkog zbara, kao i u obrazovnom profilu nastavnika i profesora koji su preselili na bolji svijet. Radi se o ljudima, ženama i muškarcima koji su svoje fakultete ili postdiplomske studije završili, te magistarske i doktorske disertacije branili na prestižnim univerzitetima: El-Azhar u Kairu, te na univerzitetima u Madridu, Rabatu, Aligarhu, Kuala Lumpuru, Rijadu, Medini, Sarajevu, Zagrebu, Beogradu, Prištini itd.
- Nastavnici i profesori Fakulteta islamskih nauka su već odavno stupili u međunarodnu razmjenu znanja, mnogi od njih boravili su, u okviru eminentnih međunarodnih univerzitskih specijalizacija i programa, na univerzitetima: Kairo, Oxford, Cambridge, New York, Santa Barbara, Yale University, Pariz, Teheran, Rijad, Doha, Arizona, Ohio, Chichago itd.
- Veliki broj nastavnika i profesora Fakulteta islamskih nauka boravili su

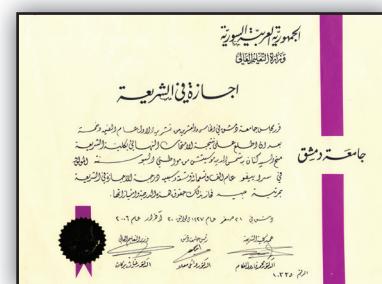
kao predavači i gostujući profesori na velikim univerzitetima u Egiptu, Iranu, Saudijskoj Arabiji, Maroku, Indoneziji, Sjedinjenim Američkim Državama, Maleziji, Njemačkoj, Švicarskoj, Austriji, Ujedinjenom Kraljevstvu, Turskoj, Francuskoj, Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, Mađarskoj itd.

- D. Radovi i knjige nastavnika i profesora Fakulteta islamskih nauka objavljeni su diljem svijeta u eminentnim izdavačkim kućama, kao i u naučnim časopisima za islamske studije, u vjeroučnim udžbenicima te u časopisima koji pokrivaju društvene, religijske, kulturne i civilizacijske teme. To govori da su nastavnici i profesori sami objavili svoja djela na arapskom, engleskom, njemačkom, francuskom, španskom, albanskem, perzijskom, turskom, slovenačkom itd. ili su na te jezike prevođeni.
- E. Nastavnici i profesori Fakulteta, u okvirima jednosemestralnog programa na engleskom (*Diploma in Islamic Studies – DIN*), već petnaest godina šire dobar glas o ovoj visokoj obrazovno-naučnoj instituciji. Ovaj program svojom koncepcijom djeluje u smjeru pronalaženja međunarodnih prijatelja Fakulteta te širenja akademskog kruga saradnika. K tome, *Diploma in Islamic Studies* pruža jednu prijemčivu sliku o muslimanima i islamu na Balkanu u vremenima kad medijski tretman islama i muslimana poprima mnoge histerične izraze i oblike.

Sva ova područja treba pomno istražiti kad za to dođe vrijeme, to jest kad se steknu uvjeti za nužno potrebnu historijsku distancu.

Bilješke

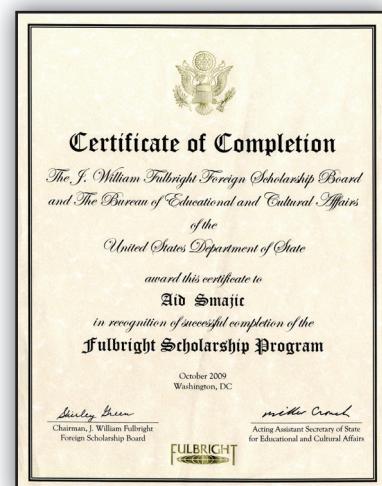
- 1 Islamske informativne novine *Preporod*, dvobroj 19.-20. (170.-171.), 1. oktobar, Sarajevo, 1977. godine, str.1.
- 2 *Preporod*, dvobroj 19.-20. (170.-171.), isto, str. 3.
- 3 "Preporod, dvobroj 19.-20. (170.-171.), isto, str. 3.
- 4 Na njega se u spomenutom broju *Preporoda* ukazuje kao na Reisu-l-ulemu iz Republike Turske.
- 5 Usp. *Preporod*, dvobroj 19.-20. (170.-171.), isto, str. 3. i dalje.
- 6 Zahvaljujemo se sekretaru Fakulteta gospodi Emini Muderizović koja nam je ljubazno ustupila na uvid "Knjigu utisaka". Ta knjiga, kao prvorazredni dokument, donosi osobne bilješke i utiske velikog broja posjetitelja koji su boravili na Fakultetu.
- 7 5. februar 2000.
- 8 26. i 27. april, 2000. godine.
- 9 2. februara 1998. godine.
- 10 1. oktobra 2003.
- 11 30. juli 2007.
- 12 Istraživački centar za proučavanje islamske povijesti, umjetnosti i kulture u Istanbulu.
- 13 Ministrica Elizabeth Gehren je posjetila Fakultet islamskih nauka 14. juna 2006. godine i održala predavanje u amfiteatru Fakulteta.
- 14 Posjeta je bila upriličena 28. juna 2006.
- 15 Takoder, kad je međunarodni položaj Fakulteta posrijedi, ovom prilikom napominjemo da su mnoge visoke i ugledne diplome, akreditirani i pozicionirani u Sarajevu, bili gosti na Fakultetu islamskih nauka u različitim prilikama (najčešće pri svečanim otvaranjima simpozija održanim na Fakultetu islamskih nauka). Zanimanje za rad Fakulteta pokazuju podjednako i diplome iz većinski muslimanskih zemalja i diplome iz Evrope i zapadnih zemalja.
- 16 Iz Kuala Lumpura, Malezija, sa ISTAC-a (Međunarodnog instituta za islamsko mišljenje i civilizaciju). Profesor Wan Mohd Noor Daud posjetio je Fakultet 12. juna 2002. godine.
- 17 Pogledati *Ljetopis FIN-a*, mnoga godišta na www.fin.ba
- 18 Predavanje je održano u amfiteatru FIN-a o temi "Religija kao politički faktor – nacionalna i međunarodna dimenzija".
- 19 Kako stoji u Ljetopisu Fakulteta: Posjeta je upriličena u vezi sa dogовором о организирању семинара у 2005. години у Сарајеву о теми "Kršćanstvo i islam".

Faksimil diplome dodiplomskog studija doc. hfz. Kenana Musića sa Šerijatsko-pravnog fakulteta Univerziteta u Damasku.

Faksimil certifikata za studijski boravak doc. dr. Dine Sijamhodžić-Nadarević na Kent State Univerzitetu, u okviru američkog programa stručnog usavršavanja akademskog osoblja, država Ohio, SAD 2010.

Faksimil certifikata Fulbrightove stipendije dr. hfz. Aida Smajića, Washington, 2009.

- 20 Centar za evropsko islamsko mišljenja, Univerzitet Kopenhagen (Centre for European Islamic Thought, University of Copenhagen).
- 21 Univerzitet iz Kentucky-ja.
- 22 Institut Evropskog univerziteta u Firenci (European University Institute - Florence).
- 23 Univerzitet iz Exetera (University Exeter).
- 24 Prema: Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka, br. 7, Sarajevo 2001., str. 351.
- 25 Profesor Vali Nasr je došao sa Johns Hopkins škole za napredne međunarodne studije (John Hopkins School of Advanced International Studies). Posjetio je Fakultet 8. novembra 2002. godine, održao predavanje o temi: "Odnos Zapada i islamskog svijeta nakon terorističkih napada 11. septembra 2001. godine".
- 26 Douglas Ebner je posjetio Fakultet 8. januara 2004. godine, a primili su ga dekan, prodekan, članovi Upravnog odbora FIN-a i NNV-a.
- 27 Posjeta je bila 27. januara 2004. godine.
- 28 Profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman došao je na poziv Udruženja ilmijje i gospodina Muhamrema Hasanbegovića, tadašnjeg predsjednika Glavnog odbora Udruženja ilmijje. Profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman posjetio je i Fakultet islamskih nauka i u četvrtak, 17. juna 2004. u Amfiteatru FIN-a govorio je o temi "Uloga muslimana Zapada u dijalogu između muslimanskog svijeta i Zapada."
- 29 Hamid Algar je najveću dionicu svoje akademske karijere proveo na Univerzitetu Berkeley (Berkli) u Kaliforniji, sada je profesor emeritus.
- 30 Ovo predavanje održano je 20. 6. 2006.
- 31 Predavanje je održano 10. novembra 2006. godine.
- 32 Muftija Ali Džuma posjetio je Fakultet 18. aprila 2006. godine.
- 33 Direktor An-Nuaymi je posjetio Fakultet tokom 2011. godine. Za vrijeme posjete An-Nuaymija istaknuto je da će upravo Fakultet islamskih nauka biti središnja institucija posredstvom koje će se realizirati ovi dijaloški programi DICID-a i Univerziteta u Sarajevu.
- 34 6. decembar 2006.
- 35 *Ljetopis* Fakulteta od 2005. do 2006. donosi sljedeće podatke o profesorici Fatimi Tabataba'i: "...rođena je 1954. godine u Qomu, Iran. Njezin otac, ajatollah Seyyed Baqer Tabataba'i, bio je jedan od istaknutijih profesora na tradicionalnom islamskom sveučilištu u tom gradu. Po majci je također potomak tradicionalne ulemanske porodice Sadr. Nakon završene osnovne i srednje škole, Fatima Tabataba'i svoju akademsku naobrazbu nastavlja prvo studijem zapadnjačke filozofije, a potom islamske hijerognoze (irfana). Fakultetsku diplomu iz ove oblasti stekla je 1986. godine na Teheranskom univerzitetu. Magistrirala je na Azad univerzitetu u Teheranu, a titulu doktora iz iste oblasti stekla je također na ovom univerzitetu 2001. godine. Do sada je objavila dvije knjige: *Jedan vrć od tisuću i Govor ljubavi te niz naučnih radova i članaka iz oblasti islamske filozofije i irfana*. Trenutno rukovodi Odjelom za islamsku gnozou (irfan islami) u Istraživačkom institutu Imam Homeini u Teheranu. U toku novembra i decembra akademske 2005/2006. godine boravila je kao gostujući profesor na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu na poziv Fakulteta, kao gost na Katedri za akaid koju vodi prof. dr. Rešid Hafizović".
- 36 Svečana dodjela ovog počasnog doktorata profesoru Johnu Espisu obavljena je 3. oktobra 2013.
- 37 24. mart 2001.
- 38 Posjeta je upriličena 3. juna 2005. godine. Profesor Uni- verziteta u Beču Richard Potz i ambasador Republike Austrije, dr. Werner Almhofer "potcrtili su važnost akademске saradnje FIN-a i Bečkog univerziteta", stoji u *Ljetopisu* Fakulteta.
- 39 U ovom serijalu predavanja (*Der Autochtonen islam auf dem Balkan*) učestvovali su mnogi profesori, između ostalih Fikret Karčić, Jusuf Žiga, Ahmet Alibašić itd.
- 40 U *Ljetopisu* Fakulteta za 2005. godinu stoji sljedeće: "Dana 26. 5. 2005. godine Fakultet islamskih nauka u Sarajevu posjetila je visoka delegacija Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj. U delegaciji koju je predvodio muftija Šefko-ef. Omerbašić, predsjednik Mešihata, bili su: Aziz-ef Hasanović, pomoćnik Muftije za vjersko-prosvjetna pitanja, Mirsad Srebreniković, pomoćnik Muftije za administrativna pitanja, prof. dr. Osman Muftić, dekan Fakulteta islamskih i socijalnih znanosti u Zagrebu, prof. dr. Šemso Tanković, predsjednik SDAH, član Parlamenta R Hrvatske, član IOM-a Zagreb i član Fakultetskog vijeća Fakulteta islamskih i socijalnih znanosti, Mirza Šabić, predsjednik IOM-a Zagreb, Dževdet Tinjić, član Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj, prof. dr. Esad Ćimić. U Dekanatu Fakulteta dekani prof. dr. Enes Karić, ispred FIN-a i prof. dr. Osman Muftić, ispred Fakulteta islamskih i socijalnih nauka potpisali su Ugovor o znanstveno-nastavničkoj saradnji između ove dvije institucije u akademskoj 2005/2006. godini. Ugovorom je precizirano da će se znanstveno-nastavnička saradnja odvijati kroz sljedeće oblike: - razmjena nastavnika i saradnika sa ciljem ostvarivanja znanstveno-nastavnog procesa na dodiplomskom i postdiplomskom studiju; sudjelovanje nastavnika u radu komisija u postupku sticanja stupnja magistra i doktora znanosti, kao i komisija za izbor nastavnika i saradnika; razmjeni iskustava u vezi s organizacijom i izvođenjem nastave; zajedničko izvođenje znanstvenoistraživačkih projekata i - druge oblike saradnje za koje postoji interes potpisnika Ugovora."
- 41 Sporazum su potpisali dekani ove dvije institucije, prof. dr. Ismet Bušatlić i prof. dr. Friedrich Schweitzer. Inače, "FIN je prva islamska visokoškolska ustanova s kojom je ETF potpisao ovakav sporazum." Vidi *Ljetopis* Fakulteta za godinu 2007.
- 42 Delegacija Fakulteta islamskih nauka bila je u sastavu: dr. Hilmo Neimarlija, predsjednik Upravnog odbora, autor ovog eseja kao dekan Fakulteta, doc. dr. Zuhdija Hasanović, prodekan za nastavu, i hfv. Kenan Musić, asistent. Kako stoji u *Ljetopisu* Fakulteta: "Cilj posjete bio je uspostaviti zvaničnu naučnu i kulturnu saradnju sa relevantnim institucijama visokog islamskog obrazovanja u Arapskoj Republici Siriji, što je i ostvareno potpisivanjem Protokola o saradnji sa Fondacijom Eš-Šejh Ahmed Kuftaro, koju je predstavljao dr. Salahuddin Kuftaro, generalni direktor. Protokol predviđa, između ostalog, razmjenu profesora i studenata ove dvije institucije, a posebno omogućava jednom godišnje našim studenima (25-30 njih) pohađanje kursa arapskoga jezika u trajanju od mjesec dana. Osim potpisivanja protokola, delegacija Fakulteta imala je priliku posjetiti i ministra vakuфа Arapske Republike Sirije, muftiju Sirije, muftiju Damaska...".
- 43 U *Ljetopisu* Fakulteta za 2007. godinu stoji: "Delegacija Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu u sastavu: dr. Hilmo Neimarlija, predsjednik Upravnog odbora Fakulteta, doc. dr. hfv. Fadil Fazlić, prodekan za finansije i prof. dr. Enes Karić, direktor Studentskog doma u izgradnji, boravila je u periodu 16.- 18. novembra 2007. godine u Istanbulu. Tokom svog boravka posjetili su institucije Research Centre for Islamic History, Art and Culture (IR-CICA) i Deniz Feneri Derneği (Deniz Feneri Association), kao i fondaciju Balkanlar medeniyet merkezi (BALMED), gdje su ih primili dr. Halit Eren i Omer Güzeljazidži sa sa-

- radnicima. Tom prilikom dr. Halit Eren je, u ime fondacije BAL-MED, doc. dr. hfv. Fadilu Fazliću uručio garantno pismo za stotinupedeset stipendija za studente, magistrante i doktorante za akademsku 2007/08. godinu.“
- 44 Na engleskom: The 4th Building Bridges Christian-Muslim Dialogue.
- 45 The Archbishop of Canterbury Dr Rowan Williams.
- 46 *Ljetopis* Fakulteta bilježi i sljedeći podatak u vezi sa ovom posjetom sa Univerzitetom Kuvajt: “Nakon pozdravnih obraćanja oba dekana, ugledni gosti iz Kuvajta su na skupu podnijeli svoje izvještaje [predavanja], i to: dr. Velid el-Ali, dr. Husejin es-Se'idi, dr. Velid el-Kenderi, dr. Adil ed-Dehmi, dr. Abdulaziz el-Muvata, dr. Najef el-Adžemi, dr. Rašid el-Umejri, dr. Asam el-Garib, dr. Bedr el-Maas, i dr. Halid el-Mezkur. Dekan Fakulteta dr. Muhammed Abdurrezak es-Sejjid Ibrahim Et-Tabataba'i i dekan FIN-a su isti dan, u dekanatu Fakulteta, potpisali sporazum o akademskoj saradnji između ove dvije institucije.
- 47 Prema *Ljetopisu*, prof. Sidorak je “protestantski svećenik aktivan u međuvjerskom dijalogu sa Jevrejima i muslimanima i u nastojanjima ljudi vjere u borbi za ukidanje nuklearnog oružja.”
- 48 Skup su otvorili prof. dr. Bakir Mehović i tadašnji reisu-l-ulema Mustafa Cerić. Svoja saopćenja su prezentirali: Bakir Mehović, Šukrija Ramić, Jusuf Žiga, Enes Ljevaković, Dževad Hodžić, Velimir Valjan, Gihane Alam (Egipat), Muhammed Khan, Belma Goralija, Feriha Čatibušić, Tomislav Jozović, Hajrija Maksić, Safvet Halilović, Iman al-Shal (Egipat).
- 49 Simpozij je održan u Bošnjačkom institutu u Sarajevu.
- 50 Na ovom naučnom skupu su, uz profesora Rešida Hafizovića, govorili i svoje referate izložili: prof. dr. Omer Nakičević, prof. dr. Ismet Bušatlić, prof. dr. Ibrahim Kalin, prof. dr. Nevad Kahteran, prof. dr. Mustafa Kara, prof. dr. Fehim Nametak, prof. dr. Džemal Latić, prof. dr. Ahmed Dželali, prof. dr. Yilmaz Kurt, doc. dr. Namir Karahalilović, dr. Abdulreza Jamalzade, dr. Mubina Moker, dr. Tačip Mert, dr. Hatice Oruç, dr. Yasushi Tonaga, dr. Adnan Kadrić, dr. Izet Pajević, dr. Sedad Dizdarević, mr. Elma Korić, mr. Fazileta Hafizović, mr. Saeid Abedpour, mr. Samir Beglerović, mr. Munir Drkić, mr. Sabaheta Gačanin, mr. Dženita Haverić, mr. Nusret Čolo, mr. Ašk Gaši, mr. Kenan Čemo, mr. Sead Halilagić, mr. Ale-na Čatović, mr. Mehmet Cemal Öztürk, mr. Ahmed Erdoğdular, mr. Tadžedin Bytyqi, mr. Hatidža Čar-Drnda, Ayten Ardel, Azra Kasumović, Kemal Gurukan, Leyla Amzi, Faruk Šabanović, Muamer Hodžić, Sejid Strik, Nihad Čengić, hfv. Berin Bajrić, Senad Mičijević i Suleyman Schwartz.
- 51 Simpozijum je održan 26. i 27. novembra 2010.
- 52 Na ovom simpoziju učestvovali su: dekan prof. dr. Ismet Bušatlić, prof. dr. Hilmo Neimarlija, autor ovog eseja i mr. Asim Zubčević. U ime Evangeličkog teološkog fakulteta (ETF) uzeli su učešće dekan prof. dr. Volker Drehsen, prof. dr. Jürgen Kamppmann, prof. dr. Friedrich Schweitzer, prof. dr. Stefan Schreiner. Napominjemo da je učestvovao i dr. Alen Kristić sa Katoličkog teološkog fakulteta u Sarajevu.
- 53 Prema *Ljetopisu*, “na konferenciji su govorili: prof. Muhammad Munir – Međunarodni islamski univerzitet Islamabad (Islam-sko pravo i zaštita žrtava oružanih sukoba), prof. dr. Fikret Karčić – Pravni fakultet Sarajevo (Međunarodno humanitarno pravo i islamska tradicija) i dr. Toni Pfanner, glavni urednik specijalne publikacije MKCK (Razvoj i izazovi u humanitarnom pravu). Konferencija je održana u cilju približavanja zajedničkim vrijednostima u islamu i medunarodnom humanitarnom pravu. Moderator je bio mr. Mustafa Hasani.“
- 54 Prema *Ljetopisu* Fakulteta: “Otvaranju skupa prisustvovali su: ambasador Savezne Republike Njemačke u BiH NJ. E. Michael Schmunck, naibu-reis Ismet Spahić, a u radu učestvovali: dr. Ismet Bušatlić, prof. dr. Fikret Karčić, predavač mr. Mustafa Hasani, predavač mr. Ahmet Alibašić, dr. Lale Akgün (SPD – zastupnica u njemačkom Bundestagu), dr. Hansjörg Schmid, dr. Helmut Wiesmann, Dagmar Mensink, dr. Dirk Ansorge, Mustafa-ef. Klanco, prof. dr. Stefan Schreiner, prof. dr. Mathias Rohe, Kirsten Schönefeld, prof. dr. Christian W. Troll, prof. dr. Albert-Peter Rethmann, prof. dr. Mile Babić te, kao predstavnici Fondacije Michael Weichert i mr. Ismet Sejfija.”
- 55 “Sljedeća dva dana skup je radio u šest sesija na kojima je učešća uzele osamnaest izlagачa. Cilj skupa je bio ostvarenje uvida u stanje istraživanja u ovoj oblasti u međunarodnim okvirima. Skup je po ocjeni brojnih prisutnih uspio kako po odzivu izlagiča, kvalitetu referata tako i po interesu koje je pobudio. Iz referata izlagiča moglo se zaključiti da muslimanska istraživanja u ovoj oblasti ne mogu zadovoljiti ni kvantitetom ni kvalitetom. Ona ne samo da su malobrojna već su često ne-sistematična i sklona neutemeljenom poopćavanju...”, navodi se u *Ljetopisu* Fakulteta.
- 56 *Ljetopis* Fakulteta bilježi da su predavači na ovoj konferenciji bili: Abdulhamid Ebu Sulejman, Abdelwahab El-Affendi, Antony T. Sullivan, Joseph Montville, Randa Kuziez, Robert D. Crane, Yasir Suleiman, Mehmet Asutav, Fivaz Mughal, Douglas Johnston, Nik Muhamad Hafiz Hassan, Yasir Yilmaz, Noreen Herzfeld, Maszlee Malik, Farhan Mujtahid Chak, Azzedine Azimani, Muhammed Imran Khan, Arolda Elbasani, Gulsen Kava Osmanbaşoğlu, Mehmet Can, Z. Hafsa Orhan Astrom, Zulkifli Hasan, Fawad Khaleel, Ridhwan Bin Mohd Basor, Ali Fisher, Mustafa Cerić, Ismet Bušatlić, Fikret Karčić, Mato Zovkić, Ermin Sinanović, Mehmed Elezović, Mirza Hadžirušević i Hasan Džilo.
- 57 *Ljetopis* Fakulteta navodi da se “Konferencija (...) bavila (...) pitanjem doprinosa vjerskog obrazovanja integraciji muslimana u Evropi. Na konferenciju su pozvani najrenomiraniji znanstvenici s područja obrazovanja i teologije iz jedanaest evropskih država, pretežno iz jugoistočne Evrope. U okviru konferencije analizirani su različiti teološki modeli obrazovanja u Evropi, a kroz radionice su razrađene alternative. U tim raspravama učesnici na konferenciji su se bavili pitanjem kako muslimani u Evropi mogu kontekstualizirati islam, tako da njihova djece ne odrastaju u protuslovju između svoje religioznosti i društva u kojem žive.“

